

Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

---

MARS *et* HISTORIA

31e Jaargang nummer 4 - oktober/december 1997

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:

Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:

M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

BESTUUR:

Voorzitter: drs J. Nuis
Graaf Willem de Oudelaan 187
1412 AS Naarden
035-6946037.

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: W.L. Plink
Midachten 53
8162 CK Epe
0578-612138.

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485.

Eindredacteur: T.L.D. Postma,
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663.

Leden: J. van den Berg, B.C. Cats,
J.A.H. Engelman, drs J.P.C.M. van
Hoof.

Adviseur: F.J. van Lier.

OP DE OMSLAG:

Militair Luchtvaart Museum te Soesterberg

Colofon

LIDMAATSCHAP:

Kosten: f 55,-/jaar
(buitenland: f 70,-/jaar) te storten
op rek.nr. 65.82.12.125 van de
ING-bank te Waddinxveen of op
giro 2940790 t.n.v. de Nederland-
se Vereniging ter beoefening van
de Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:

mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:

Voorzitter: T.L.D. Postma.
Leden: J.A.H. Engelman,
drs M. van der Hoeven, H. Muller.

REDACTIEADRES:

Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

ADVERTENTIES:

Voorbeeld tarief:
kwart pagina per jaar (vaste tekst):
f 250,- ; invoegen bedrukt A4
per keer: f 200,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:

"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

REEDS VERSCHENEN NUMMERS / ENVELOPPEN / JUBILEUMNUMMER

Te bevragen bij J. van den Berg,
Cronestein 85, 2804 EL Gouda,
0182-534283

ARCHIEF OUDE NUMMERS:

Marechausseemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

Inhoud

Militair Luchtvaart Museum te Soesterberg	2
Aankondiging Marsbibliotheek	3
Oproep aan de lezers	3
<i>H.H. Borghgraef</i> aanvulling op "de mythe van het wonderwapen" van Edward A. Remeyn	4
<i>M.J. de Haan</i> Facsimile uit dagboek over MWO-uitreiking in Dordrecht	5
<i>dr. S.J. de Groot</i> Een persoonlijk aandenken betreffende de geallieerde onderzeedienst, 1939-1945	11
<i>Tonko Ufkes</i> Munsterse soldaten in het gewest Groningen, 1665 en 1672. De zorg voor zieken, gewonden en gevangenen	20
<i>D. van Bavel</i> Nederlandse vrijwilligers in Belgische krijgsdienst 1914-1918	30
<i>mr. R.A. Schimmel</i> De militaire muziek	36
<i>dr. P.C. Boer</i> Jager-operaties boven West-Java, 1 t/m 8 maart 1942 (1 maart)	38
<i>J.W.L. Heesakkers</i> De DAF YP-104	43
<i>luitenant-kolonel b.d. E.H. Brongers</i> De bevrijding van Zuid-Limburg	47
Nagekomen bericht	52
<i>W.L. Plink</i> Museumbespreking: General George C. Marshall museum	53
<i>ing R.C. Kuenen</i> Verslag van het militaria symposium 1997	54
<i>B.C. Cats</i> Boekbespreking: Het vliegerkruis, voor initiatief, moed en volharding	55
<i>Wil Zaagman jr.</i> Boekbespreking: Het korps politietroepen 1919 - 1940	55
Ledenadministratie	56

MILITAIR LUCHTVAART MUSEUM SOESTERBERG

Het museum werd in 1968 opgericht met het doel het bewaren en exposeren van het historisch erfgoed van de Koninklijke Luchtmacht, de Marineluchtvaartdienst en de Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. Na een aantal jaren beperkte openstelling op de vliegbasis Soesterberg, werd in 1980 de mogelijkheid om te verhuizen naar Kamp Zeist met beide handen aangegrepen. In de daaropvolgende jaren kon een volwaardig museumcomplex worden gerealiseerd, dat momenteel bestaat uit twee enorme expositiehallen, depots en werkruimten.

In de Generaal Snijdershal, de Ir. Vreeburghal en op het museum terrein, is een dertigtal historische vliegtuigen te bewonderen, alsmede veel unieke foto's, documenten, kunstwerken, uniformen etc. uit de sinds 1913 bestaande militaire luchtvaart.

Bij de hoofdingang in de Generaal Snijdershal is de receptie waar U informatie over het museum kunt krijgen.

Hier bevindt zich ook de koffieshop waar U tegen vriendelijke prijzen koffie, thee, frisdranken en versnaperingen kunt verkrijgen. In de Ir. Vreeburghal is de winkel van de Stichting Vrienden van het Militaire Luchtvaart Museum, waar een uitgebreid assortiment aan luchtvaartartikelen te koop wordt aangeboden.

Tijdens het museumseizoen zijn diverse wisseltentoonstellingen te zien, zowel historische als kunstexposities. Meer informatie vindt U in onze evenementenkalender.

Het museum beschikt over een bibliotheek, een technisch documentatiecentrum en een foto- en filmarchief, welke op afspraak te bezoeken zijn.

Het bureau Educatie & Presentatie verzorgt door de week rondleidingen op afspraak. Zowel historische als technische rondleidingen zijn mogelijk. Tevens kunt U boeken voor een kinderpartijtje in het museum.

GEOPEND: Dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 16.30 uur, zondag 12.00 - 16.30 uur.
2e Paasdag, Hemelvaartsdag en 2e Pinksterdag 12.00 - 16.30 uur.

GESLOTEN: Maandag en zaterdag.
1e Paasdag, 1e Pinksterdag, beide Kerstdagen en Nieuwjaarsdag.

Vraag onze gratis folder aan op telefoonnummer 0346 - 353815

TOEGANG GRATIS

AANKONDIGING

De redactie heeft het genoegen de uitgave te melden van deel 2 van de MARS-bibliotheek, getiteld "Mondragon". De publikatie van dr W.A. Boekelman uit Laren is een biografie over Mondragon, een Spaans kolonel tijdens de Tachtigjarige Oorlog en een geducht tegenstander van de Nederlanden.

Vondel dichtte n.a.v. de verovering van Groenlo door Frederik Hendrik, nadat Maurits hierin eerder faalde:

*"De wallen, die weleer graaf Maurits niet en kon
verovren, toen syn moed besweeck voor Mondragon"*

Het boekje is voor leden gratis te verkrijgen tijdens de algemene ledenvergadering. Voor de leden, die dan niet aanwezig zijn, is het te bestellen door overmaking van f 7,50, voor administratie- en portokosten, op rekening van de penningmeester.

OPROEP

De nieuwe drukker en redactie hebben het afgelopen jaar laten zien dat Mars et Historia een aantrekkelijk blad is gebleven. Om dit niveau te houden is de redactie afhankelijk van uw bijdragen. Hoewel de situatie minder dringend is dan in de vorige oproep wil ik de lezers vragen om bijdragen te blijven inzenden zodat Mars et Historia een interessant maar ook een gevarieerd blad blijft.

Voorts is de invulling van Militariade voor een groot deel afhankelijk van de informatie die leden verstrekken over gebeurtenissen op militair-historisch gebied. In de vereniging is daarover veel kennis aanwezig, die ook voor andere leden interessant kan zijn. Wanneer u zulke tips hebt, kunt u die sturen naar de redactie.

Namens de redactie,
Theo Postma

*Najaarsexcursie
Infanteriemuseum
Harskamp*

AANVULLING OP “DE MYTHE VAN HET WONDERWAPEN”

Het artikel *De mythe van het wonderwapen* in het mei/ juni nummer van Mars et Historia trok mijn aandacht, hoofdzakelijk vanwege de vrij summiere en ongecorrigeerde cijfers over de resultaten van de V-wapens.

Terecht merkt Remeyn op dat ook in Antwerpen, Brussel en Luik veel slachtoffers vielen. Ik wil daar graag wat uitbreiding aan geven en baseer me daarbij o.a. op het boekje *V-bommen op Antwerpen*, dat hierop uitgebreid ingaat.¹⁾

Dat Antwerpen doelwit zou worden van de terreur van de V-wapens lag besloten in het feit dat de havenstad, na de bevrijding op 4 september 1944, eind november open kwam voor de strategische bevoorrading van de Geallieerden (meer dan 3 miljoen ton goederen werden aangevoerd in de winter '44-'45). Vernietiging van de havenfaciliteiten en tevens terreur op militairen en de burgerbevolking vormden dus de drijfveer voor beschieting.

Op 7 oktober 1944 viel de eerste V-bom, 30 maart 1945 de laatste van de 3.700 op Antwerps grondgebied. Vanwege die havenfunctie verbleven ontelbare geallieerde militairen in de stad, die tevens hospitaalfunctie had en “verlofstad” was. Geen wonder dus dat grote aantallen slachtoffers vielen. De grootste ramp trof bioscoop Rex, waar 567 doden te betreuren waren, waarvan 296 militairen. Gewonden: 291 waarvan 194 militairen.

Uiteraard geven deze cijfers een ander beeld dan de door propaganda opgeblazen cijfers die Remeyn vermeldt. De V-2 die op 27 november 1944 op de Teniersplaats in Antwerpen neerkwam kostte 154 mensen het leven, daarvan 26 militairen. Het boekje bevat veel meer cijfermateriaal, al valt daaruit niet op te maken hoeveel militairen omkwamen ten gevolge van de V-wapens.

Voor iemand die sterk geïnteresseerd is in militaire graven en begraafplaatsen, zoals schrijver dezes, is het te verleidelijk om dit stukje niet een uitbreiding in die richting te geven. Dit dan aan de hand van eigen waarneming en het Graves Register van de Commonwealth War Graves Commission, uitg. 1954, heruitgegeven 1984. Dit Graves Register gaat over de gigantische burgerbegraafplaats Schoonselhof aan de zuidkant van Antwerpen, tussen Wilrijk en Hoboken. Op de grote militaire sectie daarvan liggen naast honderden Belgen, Fransen, Italianen enz. ook ca. 1.500 geallieerde militairen begraven. Daaronder ook veel uit W.O. I, maar geen Amerikanen. Ik durf de stelling aan dat minstens de helft van hen slachtoffer was van de V-wapens. De omgekomenen met als datum 16 december 1944, de bom op Rex dus, vindt men in vak V op de rijen A-C-D, ruim 300 in getal. De 10 soldaten van de 2 Mobile Laundry and Bath Unit, sterfdatum 14 oktober 1944 die op rij B van vak III naast elkaar begraven liggen, naar mijn mening ook wel slachtoffers van een V-wapen, brengen je dan even tot het besef dat een leger niet alleen uit vechters bestaat.

¹⁾ Schrijver Jos Cels, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1994. ISBN 90-0219868-X, 77 pag. geïllustreerd. Prijs bfr. 140.

Een stukje uit het dagboek van M.J. de Haan, rond 1900 te Dordrecht geschreven.
Het is door mw P.H.Th. Dumon te Delft ter beschikking gesteld.

Een Ridder.

Bij Koninklijk besluit van 6 Mei 1899, werd den toenmaligen brigadier der cavalerie O.T.L., M. Cohen een ervolle vermelding toegekend, voor het feit, dat hij bij een excursie tegen de oproelingen onder Hadji Aeli in Medden, Lombok in Septb. '97, de eerste cavalerist was, die de vijandelijke banting in de kampong Batae Meennicks binnendrong. Een uitvoerige beschrijving van deze daad vindt men in de "Soldatenkrant" van 23 November '99. Een Koninklijk besluit van 13 Juli 1900 bracht de benoeming van Cohen tot Ridder 4^e Klasse M.W.O. Tichie het heldenfeet, waardoor Cohen deze Koninklijke onderscheiding verdiende: Na de laatste bestorming van Fort Kala was door den bevelvoerende officier, ten einde niet noodeloos slachtoffers te doen vallen, gecommandeerd, "in galop terug rijden". Tijdens dien terugtocht kwam onze wakkere

Cohen tot de ontdekking, dat zijn wachtmeester was achtergebleven, hij zag de in paard zonder berijder voortkolleren. Cohen verzoekt toen zijn manschappen mede terug te rijden, dit werd echter door het geraas, veroorzaakt door het vuur van den vijand niet verstaar. Hij wendde daarop den hengel, reed alleen terug onder den kogel, tegen den Afgehoes en vond na eenige oogen den vermisten geworden. Hij spoedig als onder die moeilijke omstandigheden mogelijk, hielp hij den gekwetste op zijn eigen paard, dat hij daarna met ware douds, verachting (hij was namelijk het mikpunt geworden der kwarten) langzaam aanden hengel wegroerde en zijn Superieur aldus te houden binnen de ambulanci bracht, welke koene daad door verschillende officieren met den kijker werd waargenomen.

Aauwelijks was deze daad volbracht of onze kranige brigadier bemerkte, dat door het breken van den draagrui zijn karabijn was verloren geraakt. Hier reed

hij terug onder het hevig vuur, rocht en
vond het wapen en deed kwant hij be-
houden bij zijn kameraden aan.

De 24 jarige jonkman, intusschen tot
wachtmeester bevorderd is na een 6 jarig
verblijf in de tropen naar zijn vader-
land teruggekeerd. Reeds te Ymuiden
door kapitein Wijnmolen en te Am-
sterdam door kolonel v.d. Wall met
(zijn) onderscheiding verwelkomt wachtte
den jeugdigen, ridder in zijn geboorte-
plaats, Dordrecht, een ontvangst die
zeer schitterend mag genoemd worden.
Daar waren eenige officieren en bijna
alle onderofficieren van garnizoen en
schutterij, benevens 2 muziek korpsen
en een eerewacht, van de Weerbaarheid
aan het station aanwezig: daar zag
het stationsplein tegen het vuur van
aankomst zwart van menschen om
van de aankomst getuige te zijn.
En toen de trein pleesst op tijd, 6.10. het
station binnreed, klonken den terug-
keerenden held bejubelings Het Wilhelmus

en het ²⁷Wien Nierlandsch bloed hegemeet.

In de wachtkamer s'kt. werden Cohen en zijn ouders, die hun zoon te Amsterdam hadden afgehaald, toegesproken door Kapitein Roest van Limburg, terwijl hier ook de eerste bloemenkruide werd aangeboden. Daarna schreed de hield van den dag kusschen de geweerpresenteeren, de ²⁸Weerbaarheidsmannen door en nam met zijn familie plaats in een der gered. staande rijtuigen, dieet bij zijn verschynen hartelyk begroet door een juichende menigte. Met de schutkorymmeriek aan het hoofd, Cohen's rijtuig wisturd door de eerewacht stelde toen de staet zich in beweging en begon een ware regetocht door de voornaamste straten, waar eens een kalyke menigte op de been was, en waar op verschellende punten der midder blaesren en andere blyken van waardeering werden. aangeboden. De staet spasserde ook de Raamstraat waar Cohen's ouders wonen en die over de geheele lengte met vlaggen en groen

was verzeurd, ook uit verschillende
particuliere woningen was de drieluik
ontplood. Eindelijk bereikte men de
pontonnierskarene, het doel van den
tocht, waar alle officieren en onder-
officieren van garnizoen en schutterij
aanwezig waren. De garnizoenscom-
mandant Major Schuurman
hield hier de welkomstrede, en ook
deze spreker verzuimde niet de ouders
van den wachtmester geluk te wenschen
met het nobel gedrag van hun kranigen
zoon.

Een gezellige bijeenkomst in de
cantine der onderofficieren bestook
dezen, voor de betrokkenen, onverzekerde.
Eiken dag, maar ongetwijfeld zullen
de blijken van belangstelling nog
wel eenigen tijd voortduren.

Helden wij ten slotte nog dat C.
niet naar Indië teruggaat maar waar-
schijnlijk dienst zal nemen bij de cavalerie.
Hier hier te lande.

Hooge het voorbeeld door Cohen

gegeven, voor anderen een aansporing
zijn in de ure des gevaars evenzoo de
handelen als hij deed, die zonder een
oogenblik te harkelen zijn eigen
leven in gevaar bracht om dat van
een medemenssch te redden en die in
weeuwil van alle eerbewyzen de nede-
righeid in persoon gebleven is.

Dordt Juli 1902.

M. J. de Haan

EEN PERSOONLIJK AANDENKEN BETREFFENDE DE GEALLIEERDE ONDERZEEDIENST, 1939-1945

Het maken van persoonlijke aantekeningen of foto's voor eigen gebruik is een niet toegestane activiteit als men gedurende een oorlog bij de onderzeedienst werkt. Toch zullen betrokkenen, binnen het toegestane, iets willen vastleggen. Deze bijdrage gaat over een dergelijk persoonlijk aandenken. Het betreft een verzameling van 97 handtekeningen van onderzeebootofficieren, aangelegd op de schutbladen van een officieel toegestane publikatie over de onderzeedienst, verschenen in 1942. Drie foto's in het boek betreffen personen waarvan de handtekening is verzameld. Eén persoon heeft ook zijn handtekening gezet op de foto waarop hij te zien is. De verzamelaar is onbekend, maar er zijn aanwijzingen waar de verzameling tot stand is gekomen. Een grote rol speelde het *7th Submarine (Training) Flotilla* in Rothesay, Schotland.

1. Oorsprong van het aandenken

In 1942 verscheen in Londen het boek *Up Periscope* van David Masters, met vijftien foto's¹. De meeste foto's zijn van onderzeebootcommandanten en -bemanningen. De onbekende eigenaar van het exemplaar, waar het hier om gaat, legde op de schutbladen een verzameling handtekeningen aan van voornamelijk officieren van de onderzeedienst van de *Royal Navy*. Het voorkomen van zestien namen van geallieerde onderzeebootofficieren geeft een aanwijzing voor een band met andere onderzeediensten, die in Groot-Brittannië de strijd voortzetten tegen de Duitse en Japanse overheersing.

Behalve de handtekeningen wordt ook een aantal onderzeebootnamen en -nummers vermeld. De volgende typen Britse onderzeeboten met hun namen komen voor:

- H-type (1918): *H-50*
- L-type (1918): *L-27*
- O-type (1926): *Oberon*
- S-type (1932): *Scotsman, Shakespeare, Sturgeon* (= de latere *Zeehond* van de Koninklijke Marine)
- T-type (1938-1941): *Thrasher, Tribune*

- U-type (1938-1940): *Umbra, Una, Unsparring* (= P. 55)

- V-type (1943): *Venturer*²

Via de Nederlandse namen zijn de *O-9* en de *O-10* te identificeren. De oude onderzeeboten (de Britse H-, L- en O-types en de Nederlandse *O-9* en *O-10*) behoorden tot een opleidingseenheid, het *7th S/M (Training) Flotilla* van de Britse *Royal Navy*, gestationeerd in Rothesay aan de rivier de Clyde, aan de Schotse westkust. De *O-9* en de *O-10* verbleven daar als asdic-oefenboten van juli 1940 tot eind 1944.³ Voorts wordt de Poolse *Sokol* genoemd.

Het hierboven genoemde duidt op de herkomst van zeker het zwaartepunt van de verzameling, het *7th (Training) Flotilla*. De verzamelaar moet daar gediend hebben, maar ook andere bases zijn niet uit te sluiten, bijvoorbeeld die in Dundee (*9th S/M Flotilla*).

Het contact van de vorige eigenaar met Nederlanders blijkt ook uit een in het boek aangetroffen krantenknipsel. Hierin staat de beschrijving van de 1.000 mijl lange voettocht dwars door China naar Brits gebied (Calcutta) die twee Nederlandse officieren van de *O-20* aflegden, nadat ze in december

HMS Talisman onder commando van *lieutenant-commander* P.S. Francis. In het boek van Masters is hieraan een hoofdstuk gewijd. Ook is een foto gereproduceerd van *commander* Bone en zijn bemanning na terugkeer uit Rusland.³

B. (Ben) Bryant (94) behoort tot de meest bekende Britse onderzeebootcommandanten van de oorlog. Zijn eerste patrouilles waren met *HMS Sealion* in de Noordzee en langs de Noorse kust. In 1942 en 1943 was hij met *HMS Safari* actief in de Middellandse Zee. In 1945 kreeg hij het *4th Flotilla* onder zich, en in 1948 werd hij met de rang van *commodore* aangesteld als *Inspecting Captain of Submarines* (Inspecteur van de Onderzeedienst). In het boek van Masters is een hoofdstuk met twee foto's gewijd aan de *Sealion*.⁶

A.R. Hezlet (69) diende al voor de oorlog bij de onderzeedienst, onder andere in Hong Kong. Hij onderscheidde zich als commandant, eerst met *HMS Unique* en daarna, in de Middellandse Zee, met *HMS Ursula*. Vervolgens voerde hij in het Verre Oosten het commando over *HMS Trenchant*. Op 23 september 1944 bracht hij in Straat Malakka de *U-859* tot zinken. Ook voerde hij met de *Trenchant* aanvallen uit met bemande torpedo's, de zgn. *chariots*. Hij klom op tot Vlagofficier Onderzeedienst met de rang van vice-admiraal, en schreef een aantal belangrijke boeken, waaronder *The submarine and sea power* (1967) en *The electron and sea power* (1975).⁷

Lieutenant J.S. Launders (75) schreef aan het eind van de oorlog onderzeeboothistorie, door met de onderwater varende *HMS Venturer* de eveneens onderwater zijnde *U-864* te torpederen. Dit gebeurde noordwest van het Noorse Bergen, op 9 februari 1945. Op 11 november 1944 had hij al, ter hoogte van het eveneens Noorse Harstadt, op "con-

ventionele" wijze de boven water varende *U-771* tot zinken gebracht.⁸

A.C.S. (Alistair) Mars (25) had voor de oorlog al gediend op onder andere *HMS Regulus* en *HMS Perseus*. Zijn eerste commando was in 1941 de *H-50*, behorend tot het *7th S/M (Training) Flotilla*. Medio 1942 kreeg hij het bevel over *HMS Unbroken*, in 1944 gevolgd door *HMS Thule*. Mars verliet de dienst als *lieutenant-commander* na een controversiële krijgsraadzaak. Hij schreef boeken over zijn belevenissen en een historie van de Britse onderzeeboten gedurende de jaren 1939-1945.⁹

J.C.Y. (John) Roxburgh (47) verdiende zijn sporen in de Middellandse Zee. Hij was lange tijd de jongste onderzeebootcommandant (*HMS United*) van het *10th Flotilla* op Malta. Belangrijke successen waren het tot zinken brengen van twee Italiaanse oorlogsschepen, de torpedobootjager *Bombardiere* en de onderzeeboot *Remo*. Op 12 april 1945 torpedeerde hij met *HMS Tapir* noordwest van Bergen (Noorwegen) de *U-486*. Hij bereikte na de oorlog de rang van vice-admiraal, vlagofficier onderzeedienst.¹⁰

J.E. (Jackie) Slaughter (44) behoorde tot de eerste onderzeebootcommandanten die, nadat zulks op 9 april 1940 was toegestaan, een Duits schip torpedeerde. Tijdens het decoderen van de boodschap aan boord van *HMS Sunfish* had hij de Duitse *Amasis* in zicht, en bracht het schip prompt tot zinken. Aan het eind van de oorlog had Slaughter als *captain* het bevel over het *2nd Flotilla (Far East/Pacific)*. In het boek van Masters is een speciaal hoofdstuk gewijd aan de eerste oorlogspatrouille in de Noordzee en langs de Noorse kust. Slaughter heeft de foto in het boek gesignd, waarop hij staat na terugkeer uit de Noorse wateren.¹¹ (zie afbeelding 4)

Afbeelding 4.
Foto uit het boek
Periscope up,
voorzien van de
handtekening van
commander
J. Slaughter.
(collectie
S.J. de Groot)

Lieutenant M.B. (Michael) StJohn (32) voerde onder andere het bevel over *HMS Tuna*, *HMS Traveller* en *HMS Parthian*. Hij was gedurende enige tijd verbonden aan het 7th S/M (Training) Flotilla aan boord van het moederschip, *HMS Cyclops*. Regelmatig viel StJohn in Italië met geschut en andere boordwapens treinen aan, die in zicht van de zee reden.¹²

Lieutenant E.A. (Teddy) Woodward (14) heeft vooral naam gemaakt als commandant van *HMS Unbeaten* in de Middellandse Zee. Hij was gestationeerd in Gibraltar en op Malta. Op 12 januari 1942 bracht hij nabij Catania de *U-374* tot zinken.¹³

b. Koninklijke Marine

Luitenant-ter-zee der 1e klasse KMR A. van Altena (45) was van 5 augustus 1943 tot 18 juli 1944 commandant van *Hr.Ms. O-10*, een schip dat niet meer geschikt was voor oorlogsdoeleinden, maar wel zeer nuttig voor de anti-onderzeebootopleiding. Van 25 juli tot 21 augustus 1944 was Van Altena waarnemend commandant van *Hr.Ms. Dolfijn* (ex-*HMS P-47*). Vervolgens voerde hij tot 3 september 1946 het bevel over *Hr.Ms. Tij-*

gerhaai (ex-*HMS Tarn*), die op 28 april 1945 van de Britse Admiraliteit werd overgenomen. De bedoeling was dat de *Tijgerhaai* in het Verre Oosten werd ingezet, maar bij aankomst daar was de oorlog afgelopen.¹⁴

R.J. Hordijk (7) behoorde tot de promotie 1934. Hij diende als luitenant-ter-zee der 2e klasse op *Hr.Ms. O-20*, en geraakte op 20 december 1941 in Japanse krijgsgevangenschap, nadat de boot door de eigen bemanning tot zinken was gebracht. Een duistere periode in onze marinegeschiedenis. Zie voor zijn al eerder gememoreerde ontsnapingsgeschiedenis het krantenknipsel, afbeelding 5. Vervolgens diende Hordijk van 20 juni 1942 tot 1 juli 1943 op *Hr.Ms. K-14* en van 15 oktober 1943 tot 20 juni 1944 op *Hr.Ms. Zeehond*. Hij ging op 1 november 1965 als kapitein-ter-zee met pensioen.¹⁵

Jhr. W.C.M. de Jonge van Ellemeet (23) was van de promotie 1931. In mei 1940 vergezelde hij Koningin Wilhelmina naar Hoek van Holland. Van hieruit werd met de Britse torpedootjager *HMS Hereward* naar Engeland uitgeweken. Vervolgens diende De Jonge van Ellemeet van mei 1940 tot juli 1942 als oudste officier op *Hr.Ms. O-10*, en vervulde dezelfde functie van 23 september 1942 tot 26 juli 1944 aan boord van *Hr.Ms. Dolfijn*. Van 14 augustus tot 11 oktober 1944 was hij commandant van *Hr.Ms. O-15*, die in Dundee dienst deed voor de opleiding van onderzeebootpersoneel. Eind 1944 werd De Jonge van Ellemeet belast met de rekrutering in bevrijd Nederland als hoofd van de *Wervingsgroep Marine Nederland*. Hij verliet de dienst op 1 november 1971 als vice-admiraal.¹⁶

A. van Karnebeek (65) maakte deel uit van de promotie 1925. Als luitenant-ter-zee der 1e klasse was hij commandant van *Hr.Ms. O-19* van 12 augustus 1943 tot 16 december 1944. Hij aanvaardde het commando in

honour as bride and bridegroom, left the church for the reception at Grosvenor House, Park-lane.

1,000-MILE WALK TO SAFETY

OFFICERS' EXPLOIT

Two Dutch submarine officers, wearing khaki battledress and tennis shoes, escaped from a Japanese prison camp in Hong Kong and walked 1,000 miles across the barren mountains of Occupied China to safety. One of them, Lieutenant Roel Hordyk, who is 26, has just arrived in this country.

The officers were taken prisoner in December, 1941. Within two days they escaped. For seven days they hid in the hills and then, because they were getting weak from being without food, they found a boat and rowed to the mainland, a journey of three or four days. The Chinese helped the two Dutchmen from the start.

"We arrived on the mainland at a place occupied by Chinese guerrillas," said Lt. Hordyk. "Their leader gave us a 'safe conduct.' Whenever we showed it, people fell over themselves to help us.

"I showed the guerrilla leader on my map where I wanted to go and he sent a man to put us on the road. Then we started walking. There were a lot of evacuees on the road and we followed them. The Chinese walk fast and we must have averaged about 20 or more miles a day.

The officers ate practically nothing but rice for the nine weeks it took them to reach a British outpost.

BY-ELECTION IN BUCKS.

MR. LLOYD

Afbeelding 5. Reproductie van een "krantenknipsel", aangetroffen in het boek *Periscope up*, waarin verslag wordt gedaan van de tocht van Lt 2 R. Hordijk na ontsnapping uit Japanse krijgsgevangenschap. Uit welke krant het bericht afkomstig is, is niet te achterhalen. (collectie S.J. de Groot)

Dundee en onder zijn bevel voer de O-19 uit naar het Verre Oosten, waar twee oorlogspatrouilles werden uitgevoerd. Hierna werd Van Karnebeek geplaatst in diverse staf-functies. Op 10 oktober 1967 ging hij als vice-admiraal met pensioen.¹⁷

R.W. Baron van Lynden (76) behoorde tot de promotie 1932. Hij was oudste officier aan boord van *Hr.Ms. O-9* van 12 mei tot 1 augustus 1940. Hij diende vanaf 1 augustus 1940 tot 1 februari 1944 op *Hr.Ms. O-23*, sedert juni 1941 als oudste officier. Van Lynden was commandant van *Hr.Ms. O-9* (16 april tot 11 oktober 1944) en van *Hr.Ms. O-15* (11 oktober 1944 tot 12 september 1945). Met de O-9 en de O-15 behoorde hij tot het 7th (Training) Flotilla (Rothsay) en het 9th Flotilla (Dundee), en voer ook uit van Londonderry (Noord-Ierland) en Campbeltown. Met de O-23 maakte hij 20 patrouilles mee in de Noordzee, de Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee en de Indische Oceaan (Straat Malakka). Van Lynden ging als schout-bij-nacht op 1 september 1968 met pensioen.¹⁸

D.T. Baron Mackay (34) was van de promotie 1928. Hij diende van mei 1940 tot april 1941 als oudste officier op *Hr.Ms. O-9*. Vervolgens was hij van 29 augustus 1941 tot 5 augustus 1943 commandant van *Hr.Ms. O-10*, en van 11 oktober 1943 tot 10 mei 1944 van *Hr.Ms. Zeehond* (ex-HMS *Sturgeon*). De laatste oorlogspatrouille van de O-10 (4 tot 16 mei 1944) liep bijna fataal af door ernstige averij aan de motoren. Deze tocht is prachtig beschreven door vlootprediker J.H. Sillevis Smitt, die alles bij toeval meemaakte. De *Zeehond* fungeerde hoofdzakelijk als asdic-doelschip bij anti-onderzeebootoefeningen. Mackay verliet in 1946 als luitenant-ter-zee der 1e klasse de marine en werd arts na een studie in Engeland.¹⁹

A.J. Schouwenaar (91) maakte deel uit van de promotie 1929. Hij was vanaf 26 augustus 1939 oudste officier van *Hr.Ms. O-15*, en van 8 december 1942 tot 15 februari 1944 commandant. Daarna voerde hij van 23 februari 1944 tot 16 maart 1945 het bevel over *Hr.Ms. O-23*. De overplaatsing naar de

O-23 moet welkom zijn geweest, maar toen de boot in Fremantle (Australië) aankwam had Japan gecapituleerd! Schouwenaar ging na de oorlog over naar de reserve en verliet op 1 maart 1949 als kapitein-luitenant-ter-zee KMR de dienst.²⁰

Een beschrijving van de Nederlandse onderzeebootbasis te Dundee is te vinden in een bijdrage van kapitein-ter-zee G. Quint in het gedenkboek *Veertig jaren Onderzeedienst, 1906-1946*.²¹ In bijlage II wordt enige aandacht geschonken aan een document met 106 handtekeningen van overwegend Nederlandse marine-officieren die de reünie bijwoonden. Een dertigtal handtekeningen was te identificeren als verband houdende met de onderzeedienst van de Koninklijke Marine. Het document bevindt zich ingelijst in de traditiekamer van de Onderzeedienst in Den Helder.

c. Poolse marine

B. (Boris) Karnicki (20) was commandant van de Poolse onderzeeboot *Sokol*, een door de *Royal Navy* overgedragen boot van het U-type. De *Sokol* heeft een beroemde staat van dienst, eerst onder Karnicki en later onder "George" Koziolkowski. Ook van de laatste is er een handtekening (nummer 90), evenals van een andere officier van de *Sokol*, B.M. Joblowski (21).

In 1941 treffen we de *Sokol* aan te Dundee en Fort Blockhouse (Gosport), bij het 7th en het 5th *Flotilla*. De boot nam met 21 andere onderzeeboten deel aan een grote insluitoperatie, om te verhinderen dat de *Hipper* en de *Admiral Scheer* Brest zouden binnenlopen. Aan deze operatie namen ook de H-50, de L-27, de *Sturgeon*, de *Sunfish*, de *Sealion*, de O-9 en de O-10 deel.

Later in 1942 vertrok de *Sokol* naar de Middellandse Zee (Malta). Een groot aantal kleinere schepen werd tot zinken gebracht, maar de boot werd tijdens luchtaanvallen

zwaar beschadigd. De *Sokol* ging terug naar Engeland voor een werfbeurt en ingrijpende reparaties, maar keerde in 1943, nu onder commando van Koziolkowski, weer terug in de Middellandse Zee.²²

d. Griekse marine

C. Loundras (29) was commandant van de onderzeeboot *Pipinos* van de koninklijke Griekse marine, ex-HMS *Veldt*. In juni 1943 bracht hij de door Duitsers bemande Italiaanse torpedobootjager *Calatafini* tot zinken in de Middellandse Zee. De Griekse marine bezat nog drie andere boten van het V-type.²³

3. Tot slot

De verzameling handtekeningen is tot stand gekomen in Schotland in de periode 1942-1945. De bases van het 7th en het 9th *Submarine Flotilla* te Rothesay en Dundee zijn hierbij de belangrijkste plaatsen geweest. Vooral de Nederlandse namen en onderzeeboten hebben identificatie mogelijk gemaakt. De naam van de Britse zee-officier/verzamelaar is niet meer te achterhalen. De verouderde onderzeeboten *Hr.Ms. O-9* en *Hr.Ms. O-10* zijn vrijwel alleen ingezet voor opleiding, net als de van de Britse marine overgenomen *Hr.Ms. Zeehond*.

Opvallend is dat vier Britse onderzeebootofficieren, die hun handtekeningen plaatsten, te weten Hezlet, Launders, Roxburgh en Woodward, tijdens de oorlog zes vijandelijke onderzeeboten uitschakelden.

De verzameling, aangelegd in een tijdens de oorlog verschenen boek over de Britse onderzeedienst, is een boeiend document voor de Britse maar ook de Nederlandse onderzeebootgeschiedenis. Het geeft de goede verstandhouding aan, zeker tussen Britse en Nederlandse onderzeebootofficieren. Alistair Mars schreef: "Whilst it is invidious to make comparisons I feel it should

be said that the Dutch were our staunchest submarine allies and showed remarkable skill and tenacity through all adversity.”²⁴

NOTEN:

¹ Masters, D., *Up Periscope*. Eyres and Spottiswoode, Londen, 1942. 176 pp., 15 ills. Masters schreef tijdens de Tweede Wereldoorlog een aantal van dit soort gelegenheidswerkjes om het moreel op te beuren. Voorbeelden hiervan zijn *When ships go down, S.O.S. New wonders of the sea, ID: New tales of the submarine war* en *So few*.

² Lipscomb, F.W., *The British submarine*. Adam and Black, Londen, 1954. 269 pp. Hier speciaal Appendix IV, pp. 258-260.

³ Waning, C.J.W. van (ed.), *De Nederlandse Onderzeedienst 1906-1966*. Ad.C.M. Stolk, Den Haag, 1966. Hier speciaal de bijdrage *De Onderzeedienst in de Tweede Wereldoorlog* van J.J.W. van Waning, pp. 333-442.

⁴ Bosscher, Ph.M., *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog*, deel 2. T. Wever B.V., Franeker, 1986. pp. 164-165.

⁵ Lipscomb, pp. 137, 141, 160.
Mars, A.C.G., *British submarines at war 1939-1945*. William Kimber, Londen, 1971. 256 pp. Hier p. 120.

Masters, pp. 81-87 (*Chapter 10 - The exploits of the Tigris*), foto tegenover p. 96.

⁶ Lipscomb, pp. 130, 133, 140, 141, 152, 201, 218, 223, 237, 244.

Mars (1971), 142, 147, 149, 160, 162, 164, 171, 174, 179, 224.

Masters, pp. 110-124 (*Chapter 14 - The Sealion's adventures*), foto's tegenover pp. 128 en 129.

⁷ Lipscomb, pp. 173, 236, 242, 244.
Mars (1971), pp. 38, 139, 226-229.

Hezlet, A.R., *The submarine and sea power*. Peter Davies, Londen, 1967.

Hezlet, A.R., *The submarine and the electron*. Peter Davies, Londen, 1975.

⁸ Lipscomb, pp. 229, 238.
Mars (1971), pp. 204, 205.

⁹ Lipscomb, pp. 199, 219.
Mars (1971), zie in register onder *Unbroken* en *Thule*.

Mars, A.C.G., *Unbroken, the true story of a submarine*. Frederick Muller Ltd., Londen, 1953. (ook als Pocketbook # 954, Pan Books Ltd.)

Mars, A.C.G., *Thule intercepts*. Elek Books Ltd., Londen, 1956. (ook als Pocketbook, Pan Books Ltd.)

¹⁰ Lipscomb, pp. 216, 220, 239.
Mars (1971), pp. 147, 174-176, 205. Roxburgh schreef het voorwoord in dit boek.

¹¹ Lipscomb, pp. 130, 235, 240.
Mars (1971), p. 70.
Masters, pp. 94-98 (*Chapter 12 - A message in code*), foto tegenover p. 113.

¹² Lipscomb, pp. 203, 217, 220.
Mars (1971), pp. 101-103, 109, 172.

¹³ Lipscomb, pp. 170, 173, 191, 193.
Mars (1971), pp. 128, 131, 132, 145, 146.

¹⁴ Haaff, P.S. van 't, en M.J.C. Klaassen, *Gedenkbok honderdjarig bestaan der adelborsten-opleiding te Willemsoord 1854-1954*. C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1954. pp. 482 en 498.

¹⁵ Bezemer, K.W.L., *Zij vochten op de zeven zeeën*. W. de Haan, Zeist, 1960. p. 194.
Bosscher (1986), p. 332, KIM stamboeknummer 2.422.

¹⁶ Bezemer (1960), pp. 46, 47.
Bezemer, K.W.L., *Verdreven doch niet verslagen*. W. de Haan, Zeist, 1967. pp. 431, 432, 439, 446, 450, 461, 493.

Bosscher, Ph.M., *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog*, deel 3. Van Wijnen, Franeker, 1990. p. 294.

Van 't Haaff en Klaassen (1954), p. 326, KIM stamboeknummer 2.369.

Klaassen (1979), p. 274, KIM stamboeknummer 2.369.

¹⁷ Bezemer (1960), p. 388.
Bezemer (1967), pp. 268-270.
Bosscher (1990), p. 110.

Van 't Haaff en Klaassen (1954), p. 303, KIM stamboeknummer 2.163.

- ¹⁸ Bezemer (1967), p. 493.
Van 't Haaff en Klaassen (1954), p. 328, KIM stamboeknummer 2.385.
- ¹⁹ Bezemer (1967), pp. 494, 497, 498.
Van 't Haaff en Klaassen (1954), p. 313, KIM stamboeknummer 2.258.
Sillevis Smitt, J.H., *Met Hr.Ms. O-10 op stap*. In: *Veertig jaren Onderzeedienst 1906-1946*. Scheltens en Giltay voor de Marine Voorlichtingsdienst, Amsterdam, 1946. pp. 170-176.
- ²⁰ Bezemer (1967), pp. 157, 484, 489-493.
Van 't Haaff en Klaassen (1954), p. 318, KIM stamboeknummer 2.299.
- ²¹ Quint, G. *De Nederlandsche onderzeebootbasis in Dundee*. "De profundis ad summum (wapenspreuk HMS "Ambrose")". In: *Veertig jaren Onderzeedienst 1906-1946*. Scheltens en Giltay voor de Marine Voorlichtingsdienst, Amsterdam, 1946. pp. 158-169.
- ²² Lipscomb, pp. 154, 160, 192, 223.
Mars (1971), pp. 114, 145, 146.
- ²³ Lipscomb, p. 232.
Mars (1971), p. 207.
Weyers Flottentaschenbuch, Jahrgang 37. J.F. Lehmanns Verlag, München, 1953. pp. 64-65.
- ²⁴ Mars (1971), 124.
- 4 Wilkins, J.F.L. RN
5 Fox, W.T.J. RN
6 Parmenter, P. RN
7 Hordijk, R.J. KM *
8 Lumpton, A.J. RN
9 Petersen, J.H. -
10 Humphries, B. RN
11 Buxton, A.M.B. RN
12 Borgall, H. -
13 Sour, H. -
14 Woodward, E.A. RN *
15 Hoode, C. RN
16 Hobson, E.R. RN
17 Murray, T.P. RN
18 Swanston, D. RN *Shakespeare*
19 - -
20 Karnicki, B. PM *
21 Joblowski, B.M. PM *
22 Ashmead Bartlett, S.E. RN
23 Jonge van Ellemeet, W.C.M. de KM *
24 Napier, L.W. RN *Rorqual*
25 Mars, A.C.G. RN *
26 Chavea, O. FM
27 Hemlis, L. RN
28 Drolin, J.L. RN
29 Loundras, C. GM *
30 Stavelon, P.H. FM (?)
31 - -
32 StJohn, M.B. RN *
33 Lallin, R.G. FM (?)
34 MacKay, D.T. RN *
35 Brae, R.H. RN
36 Tibbats, R.A. RN *Oberon*
37 Bulkley, R.G. RN *Statesman*
38 Usher, J. RN *L-27*
39 Anderson, S.G. RN *Unsparring, P-55*
40 - RN *H-50*
41 Hol, H. -
42 Bone, H.F. RN *
43 Wilkinson, W. RN
44 Slaughter, J.E. RN *
45 Altena, A. van KM *
46 Krul, D.C. KM (?)
47 Roxburgh, J.C.Y. RN *

BIJLAGE 1: Lijst van handtekeningen

Verklaring van de tekens en de afkortingen:

* zie tekst

- onleesbaar

? vermoedelijk

CM Chinese marine

FM Vrije Franse marine

GM Griekse marine

KM Koninklijke Marine

PM Poolse marine

RN Royal Navy (Britse marine)

RNR Royal Navy Reserve

- 1 Wood, J.A.H. RN
2 Foster, R.B. RN *Tigris*
3 Davies, A.G. RN *Stubborn*

48 Russel Wallis, J. RN
 49 Dumas, I.V.B. FM (?)
 50 Crawford, M.L.C. RN *Unseen, P-51*
 51 - RN *Unsparing, P-55*
 52 Jay, R.L. RN *Tiptoe*
 53 Nicole, A.J. FM (?)
 54 - -
 55 Haward, G.H.S. RN *Sterlet*
 56 Hook, L. RN
 57 - -
 58 Coombe, J.W. RN
 59 May, P.W.S. -
 60 Sauvence, J.N. FM (?)
 61 Newton, H.R.B. RN *Thrasher, Cachelot*
 62 Eade, M. RN *Tribune*
 63 Kershaw, J.B. RN *Oberon, Uproar*
 64 Dundas, W.J. RN *Oberon (Hood)*
 65 Karnebeek, A. van KM *
 66 Man, P. RN (?)
 67 - -
 68 - RN *Una*
 69 Hezlet, A.R. RN *
 70 - -
 71 Irvangue, S.J. FM (?)
 72 Ko CM
 73 Bartlett, P. RN *Perseus*
 74 Martin, J.D. RN *Unbending, P-37, Solent*
 75 Launders, I.S. RN *
 76 Lynden, R.W. van KM *
 77 - KM (?)
 78 Harrison, P.R. RN *Ultimatum, P-54*
 79 Anderson, A.H.B. RNR *Scotsman*
 80 Boer, de (?) KM
 81 - -
 82 - -
 83 - -
 84 Favell, R.M. RN *Otus*
 85 Hay, D. RN
 86 Nieh Ehi To Ung CM
 87 Tin-Shin Huang CM
 88 Alwyd, R.H. RN
 89 Braly, P.S. RN
 90 Koziolowski, G. PM *
 91 Schouwenaar, A.J. KM *

92 Willoughby, P. RN
 93 - -
 94 Bryant, B. RN *
 95 Turner, E.J.D. RN *Sybil*
 96 Fatehouse, R. RN
 97 Ison, C. CM

BIJLAGE 2: Een verzameling handtekeningen onderzeedienst (1906-1946) aanwezig in de traditiekamer van de dienst in Den Helder

Tijdens de reünie ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de Onderzeedienst in 1946 heeft een groot aantal aanwezigen hun handtekening geplaatst op een speciaal blad papier.

Bovenaan het vel staat "1906-Hr.Ms. Onderzeedienst-1946", daaronder in karikatuur de commandanten van de O-1 en de O-27, die elkaar vanuit de toren de hand schudden ter ere van de heuglijke gebeurtenis. De omlijsting wordt verzorgd door zee-meerminnen en ankerkettingen, en op de bodem, behalve de ankers, dierlijk en plant-aardig leven.

Van een dertigtal van de 106 namen is, behalve de naam, ook aantoonbaar een verbondenheid met de onderzeedienst. Een aantal namen is wel leesbaar, maar de verbondenheid is niet direct te traceren. De meeste overige handtekeningen laten zich niet lezen. Opvallend is dat A. van Altena (KMR), wiens handtekening in *Up Periscope* staat, ook op de lijst voorkomt.

In alfabetische volgorde, voorzien van stamboeknummer KIM of T.D., volgen hier de namen:

A. van Altena, S.G. Barendrecht (T.D. 1278), E.J. Borgesius (1967), M.A.W. Bos (1954), J. Bouma (1935), F.A. Bouman (2449), G. Branderhorst (T.D. 1192), J. van Dapperen (2399), J.F. Drijfhout van Hooff (2270), Jhr.E.J. van Holthe (1674), mr. J.C. Jager (1142), K. Kruimink (2590), J.H. Baron Mackay (2430), J.C. van Pappelen-

dam (T.D. 1182), H.R. Reitsma (2581), ir. G. de Rooy (Chef Bureau Scheepsbouw KM 1945-1953), J. Rugge (T.D. 1206), D. Scalogne (1259), T.A. Sizoo (1805), ir. Th.J. Spangenberg (2365), G.W. Stöve (1465), Jhr.T.M. van Suchtelen van de Haare (1677), H. Tichelman (1974), R.M. Valkenburg (2130), ir. T.A. Vos (T.D. 1391), J.J.L. Willinge (1724), S. Woldringh (1590), E. Wijvekate (1757) en W.H. van Zadelhoff (1977).

Kopieën van bovengenoemd document werden mij in juli 1995 welwillend ter beschikking gesteld door de Commandant van de Onderzeedienst, kapitein-ter-zee J.M. van der Ham.

LITERATUUR:

- *Veertig jaren Onderzeedienst 1906-1946*. Scheltens en Giltay voor de Marine Voorlichtingsdienst, Amsterdam, 1946.
- Haaff, P.S. van 't, en M.J.C. Klaassen, *Gedenkboek honderdjarig bestaan der adelborsten-opleiding te Willemsoord 1854-1954*. C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1954.
- Klaassen, M.J.C., en Ph.M. Bosscher, *Gedenkboek Korps Officieren van de Technische Dienst der Koninklijke Marine, 1 januari 1824 - 1 januari 1977*. Uitgave van de Vereniging van Oud-officieren van de Technische Dienst der Koninklijke Marine, januari 1977.

Tonko Ufkes

MUNSTERSE SOLDATEN IN HET GEWEST GRONINGEN, 1665 EN 1672.

DE ZORG VOOR ZIEKEN, GEWONDEN EN GEVANGENEN.

Zowel in 1665 als in 1672 vielen Munsterse troepen Nederland binnen en beide malen trokken zij onder andere op tegen het gewest Groningen. Het directe verloop van deze veldtochten is meerdere malen beschreven¹ maar het lot van de zieke, gewonde en gevangen militairen komt nagenoeg niet aan de orde. Omdat hierover wel degelijk het een en ander te vinden bleek is besloten hierop nader in te gaan. Er is vooral gekeken hoe in Groningen de 'eigen' en de 'vijandelijke' zieke en gewonde soldaten werden verpleegd en hoe de krijgsgevangenen geruild werden.

I Zieke en gewonde soldaten.

In het 17e eeuwse Nederland bestonden regelingen voor de verzorging van de 'eigen' zieke en gewonde militairen, regelingen ontstaan tijdens de Opstand.² Nadat deze onafhankelijkheidsoorlog in 1648 met de Vrede van Munster was geëindigd waren er geen landoorlogen meer gevoerd. In principe werden de garnizoenssoldaten naar het dichtstbijzijnde gasthuis gebracht en kon-

den de verpleegkosten worden betaald uit de soldij. In vredetijd bleek deze constructie redelijk werkbaar en militairen uit bijvoorbeeld Zutphen werden aantoonbaar behandeld in het gasthuis aldaar.³

In 1665.

De eerste melding omtrent gewonde en gevangen genomen Munsterse soldaten in 1665 is te vinden op 19 september. Zij zaten opgesloten in het stad Groninger tuchthuis

en Gedeputeerde Staten van Groningen gaven de chirurgijns opdracht hen goed te verzorgen. Na de slag bij Jipsinghuizen werd verordend om de gevangenen eerst ter plekke voldoende voedsel te geven en nadat zij eind september naar de Martinistad gebracht waren gaven de gedeputeerden opnieuw opdracht hen "behoorlijk met kost ende dranck te onderhouden".⁴

In de stad Groningen heerste de pest en in oktober 1665 was eveneens sprake van door de pest besmette soldaten. Het nieuwe tuchthuis werd voor hen als pesthuis in gereedheid gebracht en de besmette soldaten werden door barbiermeester Andreas Pilger verpleegd. Nadat de Bisschoppelijke troepen de altocht hadden geblazen bleek de capaciteit echter onvoldoende; ook in Winschoten had de pest geheerst en de zieke soldaten werden nu eveneens in het Sint Anthoniegasthuis ondergebracht.⁵

Naast deze verzorging van Munsterse krijgsgevangenen werden regelmatig kisten medicijnen door een Groninger apotheker klaargemaakt en naar de Staatse kampementen en de forten gestuurd. De medicamenten konden door de daar aanwezige chirurgijns gebruikt worden en er werden door het gewest Groningen extra chirurgijns aangenomen.⁶ Uiteraard was dit alles in eerste instantie bedoeld voor de 'eigen' soldaten, doch ook gewonde of zieke krijgsgevangenen profiteerden hiervan.

Een declaratie uit Drente geeft een goede indruk van de kosten van een dergelijke verzorging: de weduwe van Albert Derex uit Emmen ontving ruim 30 gulden omdat zij twee gewondgeraakte Munsterse deserteurs "den tyt van negen weecken bedient, ende met vuir, licht ende linnen versien" had. De directe verpleging kostte tien stuiver per dag, voor voedsel en bier kwam daar nog eens tien stuiver per man, per dag overheen.⁷

In 1672.

Vanaf de zomer van 1672 tot ongeveer een jaar later bevonden zich Munsterse troepen op Gronings grondgebied en in deze relatief lange periode raakten vele soldaten van beide partijen gewond of ziek. Soms zelfs dagelijks moesten de Groninger gedeputeerden regelingen treffen voor hun verzorging.

Eind juli, begin augustus 1672 was er reeds sprake van gewonden maar het wordt niet duidelijk tot welke partij zij behoorden. In ieder geval werden voor hen medicijnen klaargemaakt door apotheker Egbert Simons. In de stad Groningen werd een extra chirurgijn, Joannes Reneman, aangesteld om samen met twee collega's de verzorging op zich te nemen. Als ziekenhuis deed tot oktober de Latijnse school dienst. In oktober kreeg chirurgijn Christopher Radijs expliciet opdracht "seker patient van de vijant....te verbinden ende bedienen" maar ongetwijfeld waren er veel zieke Munstersen onder zijn hoede.⁸

Waarschijnlijk uit plaatsgebrek werd besloten het Westindische pakhuis als noodhospitaal in te richten. De aldaar opgeslagen goederen werden weggehaald. Veelvuldig zijn de mededelingen over het sturen van gewonde militairen naar dit tijdelijke ziekenhuis. In oktober 1672 was een schoorsteen in en op het pakhuis gebouwd en werd het noodhospitaal van turf voorzien. Voor de gewonden werden meerdere malen oud linnen en oude dekens ingekocht en uit

de rekeningen blijkt dat de mannen op houten bedden lagen. Het was reeds april - toen het ziekenhuisje dus al een half jaar draaide - dat opdracht gegeven werd om ook "een secreet te laten maken in het Westindische packhuijs, voor de krancken ende gevangenen aldaer".⁹ Pas in januari 1674 werden de bedden er weer uit gehaald en naar het provinciale werkhuis gebracht.

Een goed beeld van de kosten voor dit noodziekenhuis is niet te geven, maar het is duidelijk dat het in de duizenden guldens liep: alleen al de verbouwing van het pakhuis kostte 746 gulden en het beddegoed ongeveer 100 gulden. De twee gedeputeerden die de belangen van de gewonden behartigden hadden ongeveer 100 à 150 gulden maandelijks ter beschikking, wat opging aan voedsel. Ook voor medicijnen en verband zijn er rekeningen, evenals voor het salaris van de chirurgijns. Wanneer we kijken naar de rekeningen over 1673, blijkt dat apotheker Egbert Simons voor 1066 gulden aan medicijnen leverde en dat dr. Anthoni Berkhuijs en apotheker Hero Sijwerts nog eens 343 gulden voor de inkoop van medicamenten ontvingen. Het salaris van een chirurgijn, bijvoorbeeld de eerder genoemde Christopher Radijs, bedroeg 491 gulden per jaar.

De kosten voor het noodhospitaal zijn moeilijk te bepalen, omdat meerdere chirurgijns in het Staatse veldleger dienst deden en ook daarheen vele kisten medicijnen vanuit de Martinistad gestuurd werden. Ook bij andere posten, zoals 333 gulden voor geleverd bier aan de gewonden, is het niet duidelijk of dit om de gewonden in het tijdelijke ziekenhuis of om de gewonden in het veldleger gaat.¹⁰

II De gevangenenruil

Terwijl de legers nog tegenover elkaar lagen kwam reeds de eerste gevangenenruil tot stand; begin november werden 11 Munster-

sen vanuit de Martinistad naar Scheemda gebracht om daar tegen Staatse soldaten te worden gewisseld.¹¹ Waarom dit wel lukte, en een soortgelijke eerdere en latere poging niet, is onduidelijk. De Munsterse kapitein Hans Jurien Gerhard - hij was gevangen genomen bij de slag bij Jipsinghuizen - liet via de gedeputeerden een open brief aan de Munsterse generaal Gorgas bezorgen over een op te zetten wisseling. De Groningse gecommiteerden te velde, nu verblijvend te Scheemda, moesten deze brief via een tamboer aan Gorgas overhandigen. Waarschijnlijk omdat juist in deze tijd het Bisschoppelijke leger uit Winschoten vertrok kwam niets van deze opzet terecht. Pas bij een uitgebreide wisseling in januari 1666 kwam Gerhard vrij.¹²

In oktober 1665 hadden de vrouwen van Joest Suhsenhorst, Christopher Meijners en van landmeter Gerrit Duidinck aan de Groninger gedeputeerden gemeld dat hun mannen door de vijand gevangen waren gezet. Zij vroegen de bestuurders een gevangenenruil op te zetten om zo hun mannen weer vrij te krijgen. Een geplande wisseling in Boertange mislukte en zij werden pas later vrijgelaten.¹³ De vrijlating van deze drie mannen dient als leidraad voor de beschrijving van de krijgsgevangenenruil in 1665.

Op 4 december vroeg Jan van Heemsen uit Meppen, hij zat in het Groninger spin- of werkhuis gevangen, of hij geruild mocht worden tegen Christopher Meijners die nu te Meppen gevangen zat. De gedeputeerden gingen met dit verzoek accoord zodat beide mannen vrij kwamen. Ook Hans Jurch Bitner die bij Noordbroek in gevangenschap was geraakt deed een dergelijk verzoek aan de gedeputeerden. Hij wilde geruild worden tegen Andries Jan Janssen uit Sappemeer, maar Bitner kon volgens de Groninger bestuurders pas vrijgelaten worden wanneer Janssen in Groningen geïrriveerd zou zijn. Dit bleek een onwerkbaar constructie en tot januari 1666 zat Bitner dan ook

gevangen. In december 1665 en januari 1666 kwamen een aantal wisselingen tot stand waarbij zowel Bitner als ook Joest Suhsenhorst vrij kwamen.¹⁴

Aanvankelijk gingen de wisselingen dus op individuele basis maar vanaf half januari werd dit direkt door Munsterse en Groningse vertegenwoordigers geregeld. Op initiatief van de Munsterse veldmaarschalk Otto von Pleuren werd vaart achter de uitwisseling gezet en uiteindelijk in maart 1666 waren alle gevangenen vrij. Von Pleuren schreef op 14 januari naar de Groninger bestuurders en enkele dagen later was een accord bereikt omtrent de wisseling van een tiental Staatse militairen tegen een tiental Munsterse. Bij gelijke rang was het één om één en bij verschil in rang werd er (net als later in 1672) een verdeelsleutel gebruikt. Op 1 maart 1666 meldden de gedeputeerden aan Von Pleuren dat men ruim 20 gevangenen had losgelaten die door een tamboer naar Meppen werden

gebracht. Daar waren juist de laatste Groninger gevangenen vrijgelaten. Onder hen was tenslotte ook Gerrit Duidinck.¹⁵

In april 1666 werd tussen Munster en Nederland in Kleef vrede gesloten met de bepaling dat de nog vastzittende krijgsgevangenen zonder betaling van losgeld vrijgelaten zouden worden.¹⁶ Begin april 1666 schreef de Staatse opperbevelhebber Johan Maurits van Nassau naar Munster dat hij "in alle Guarnisoenen sowell auf den Rhin undt Ißel, alß in der Provintz Gröningen ordre gegeben [hat], daß sie alle beij sich habender Gefangene, ohne unterscheidt auf freijen füß stellen, undt zür rück gehen lassen sollen".¹⁷ Hierbij werd een lijstje gevoegd met de namen van een handjevol militairen die nog in Munster vast zaten en het verzoek om ook hen vrij te laten. Hiermee lijkt aan de hele zaak een einde te komen en waarschijnlijk waren in april alle Staatse en Munsterse krijgsgevangenen inderdaad vrij.

L Y S T E

Der gevangen Officieren binnen de Nieuwe-Schanse.

Oversten Nitzouw.
 Lieutenant Collonel Elberfeldt.
 Lieutenant Collonel Plettenbergh.
 Capitayn Holtzingh.
 Capitayn Spoor.
 Capitayn Vleeschbeem.
 Capitayn Cruyder, bleesert.
 Capitayn Lieutenant Eelinger.
 Lieutenant Ludwigh Wilhelm.
 Lieutenant Fessel.
 Lieutenant Neville.
 Lieutenant Kleensorge.
 Lieutenant van Emelen.
 Lieutenant Snel. } Reform.
 Lieutenant Stadel. }
 Lieutenant Pieter van Gent.
 Vaendrich Munch.
 Vaendrich Swerin.

Vaendrich Nitzouw.
 Vaendrich Heydtman.
 Vaendrich Dappelfein.
 Vaendrich Ylijck.
 Vaendrich Puggier, Reform.
 Adjoustant Barth. Houbars.

Somme

1. Overste.
  2. Lieutenant Collonels.
  4. Capitayns.
  1. Capitayn Lieutenant.
  7. Lieutenants.
  2. Reformeerde Lieutenants.
  6. Vaendrichs.
  1. Reformeerde Vaendrich.
  1. Adjoustant.
- Hier by vier Vaendels.

Register van 't Canon binnen de Nieuwe-Schanse veroverd.

Metalen Canon.

2. Halve Cartouwen gemonteert met het Generaliteyts Waepen, en noch
4. Halve Cartouwen, d'ene gemonteert met 't Waepen

De gevangenen en het kartel van 1672.

Tijdens de oorlogsjaren 1672/73 raakten veel soldaten krijgsgevangen maar reeds in september 1672 werd gezocht naar een mogelijkheid om via een grote wisseling hen weer vrij te krijgen. Uiteindelijk kwam er ook een regeling tot stand, het kartel, en de gevangenenruil verliep veel sneller en gemakkelijker dan in 1665/1666.

Eind juli 1672 werden enkele soldaten gewisseld maar begin augustus werden gevangen en gedeserteerde Munstersen uit Groningen naar Amsterdam verscheept.¹⁸ Hoewel gedurende het beleg van de stad Groningen enige Bisschoppelijke militairen overliepen, was dit niet het gevolg van gerichtte Groningse werving. Erg hoog lijken de beloningen voor hen ook niet: constabel Christoffer Bisschop kreeg een "nieuwe pijbacken rock" en de ruiter Hans Georg van Wolff die eveneens van Munsterse naar Staatse broodheer wisselde werd na het vechtseizoen aanvankelijk gewoon ontslagen.¹⁹ In de zomer van 1673 deserteerden opnieuw enige Munsterse soldaten, maar ook het omgekeerde kwam voor. Of het mislukte, zoals Andries Frederick overkwam. Gewond werd hij gegrepen en onder bewaking verpleegd in het noodhospitaal.²⁰

Het initiatief voor het sluiten van het kartel - de afspraak om tegen bepaalde voorwaarden gevangenen te wisselen - kwam van de bisschop van Munster zelf. Vanaf half september 1672 liep de correspondentie tussen hem en de Friese stadhouder Hendrik Casimir. Op 3 oktober begonnen de definitieve onderhandelingen hierover in het Drentse plaatsje Diever. Ondertussen gingen de schermutselingen gewoon door en bij één van deze acties raakte de Staatse kolonel Unico Ripperda gevangen.²¹ Ook heroverde Rabenhaupt de vesting Oudeschans. Toch kwam begin oktober het kartel tot stand, ondanks het feit dat de Groninger gedeputeerden hier-

mee niet accoord wilden gaan.²² Dit omdat "alhijs twee voorname hooge officieren, al lange voor t voorschreven gemaecte cartell gevanckelijck binnen gebracht" waren terwijl "onse gevangenen rond Deventer gepakt worden buiten gehouden".²³ Veelvuldig en in diverse toonaarden werden deze bezwaren herhaald; het stak de Groningers dat voor enige van hun soldaten die bij Deventer gevangen genomen waren een hoge losprijs moest worden betaald, maar dat zij met name de Munsterse luitenant-kolonel Zurlauben officieel moesten laten gaan. Eindeloos wisten de Groninger bestuurders de ondertekening van het kartel op te houden en er werd uitvoerig gecorrespondeerd over een gunstige ruiling van Zurlauben: In november werd aangedrongen op een ruiling tegen kolonel Tongel en luitenant Metzbusch maar toen dit mislukte leek de wisseling tegen Ripperda beter. In april 1673 drongen de Friese Staten en de stadhouder aan op het uitleveren van Zurlauben tegen Gerrit Ammama, de gevangen zittende commandant van de schans Boertange. Hoe dan ook, Groningen wilde Zurlauben niet laten gaan terwijl eigen soldaten moesten worden vrijgekocht. Uiteindelijk kwam Zurlauben in de zomer van 1673 toch vrij, toen de gedeputeerden onder druk van de stadhouder en de Staten van Friesland overstag gingen. Zij ondervonden namelijk steeds meer moeilijkheden bij het ruilen van gevangenen omdat men in Munster de rechtsgeldigheid van het gesloten, maar niet door Groningen getekende kartel begon te betwisten.²⁴ Opvallend is echter dat naast het steekspel rond Zurlauben weinig over de krijgsgevangenen te vinden is, waarschijnlijk werden zij alle grotendeels probleemloos gewisseld.²⁵ Zo werden bijvoorbeeld Groninger militairen die in januari 1673 bij Zutphen gevangen genomen werden, direkt daarna door bondgenoot Frankrijk vrijgekocht.²⁶

Tijdens de oorlogsvoering raakten vele

Munstersen in krijgsgevangenschap en duizenden guldens werden uitgegeven om hen van voedsel te voorzien. De meeste kosten werden gemaakt door provoost geweldige, Dirck Wedda; in 1672 ontving hij 1218 gulden en het jaar daarna zelfs 2163 gulden van het provinciebestuur vanwege geleverd eten en drinken aan de gevangenen. Hij was echter niet de enige, zo kreeg de stadsschulde geld "voor t spijsigen van enige bisschops soldaten" en bijvoorbeeld herbergier Witmarus ontving geld omdat hij de Munsterse gevangenen had voorzien van eten, drinken en huisvesting.²⁷

Hoe de normale gang van zaken rond de huisvesting van de krijgsgevangenen was wordt niet duidelijk. Er is sprake van de poort van het burgerweeshuis in de stad Groningen als tijdelijke gevangenis. De omstandigheden in het weeshuis lijken nogal provisorisch, want nadat de laatste gevangenen vertrokken moest eerst de "vuijlicht" verwijderd worden en werden de "gebroockene glaesen" aldaar gerepareerd.²⁸ Iets dergelijks was het geval in Coevorden waar Munsterse gevangenen in de kerk opgesloten werden; na afloop liep de schade op tot 300 gulden omdat "orgel, stoelen ende bancken verbrant ende geruincert" bleken.²⁹

Voor de jaren 1672/73 ontstaat in principe een beeld van een snelle, moeiteloze wisseling van krijgsgevangenen. Dat zij soms toch maanden vast zaten kan meerdere oorzaken hebben. Traagheid bij het wisselen lijkt in de 17e eeuw nauwelijks te voorkomen, en bijvoorbeeld de gevangenen na de Engels-Nederlandse zeeslag in de zomer van 1665 waren in november van dat jaar nog steeds niet allemaal op vrije voeten.³⁰

III Conclusie

Hoewel het gewest Groningen slecht voorbereid was op beide invallen, wordt duidelijk dat wel degelijk volop regelingen voor

de zieke, gewonde en gevangen soldaten werden getroffen. De situatie lijkt direct aan te sluiten bij de bestaande gang van zaken rond zeeoorlogen. In 1665, tijdens de Tweede Engelse oorlog, werd reeds in maart een reglement opgemaakt omtrent het onderhouden van de verminkten en na de zeeslag bij Lowestoft in juni werden de Hollandse gasthuizen ogenblikkelijk voorzien van extra chirurgen en medicamenten om de gewonden te verzorgen.³¹ Ook in 1672 is iets dergelijks waar te nemen; zo klaagde bijvoorbeeld de Zeeuwse admiraliteit over de hoge kosten die gemaakt werden vanwege gevangen genomen Franse schepelingen "soo ten aensien van het onderhout als door dien veele sieck wierden ende medicamenten van noode hebben".³²

Uiteraard kunnen de voor Groningen gevonden gegevens vergeleken worden met de gevolgde praktijk tijdens de landoorlogen van 1665 en 1672, al zijn de hierna gepresenteerde feiten niet veel meer dan een voorlopige steekproef. Omdat de gevonden feiten direct aansluiten bij de bevindingen voor Groningen is besloten toch op de uitkomsten van deze steekproef in te gaan.

Tijdens een veldtocht van stadhouder Willem III werd in september 1674 vanuit de nu Belgische stad Mons geschreven: "Ich hebbe hier over een dagh a twee de gasthuyzen weesen besichtigen en hebbe daer noch gevonden 1500 gequetsten".³³ Veel van deze verpleegde gewonden zullen geen 'eigen' maar vijandelijke Franse soldaten zijn geweest. Franse legers hielden in 1672 en 1673 grote delen van met name Oost-Nederland bezet en door hen werden zieke, gewonde en gevangen militairen behoorlijk verzorgd. Als voorbeeld is hier gekozen voor de stad Utrecht die vanaf juni 1672 in Franse handen was. In het Catharijne- en Cruysgasthuis werden zieke soldaten verpleegd en later eveneens in het pesthuis en het Servaesklooster. Onder deze 'eigen'

krijgslieden waren de Zwitsers een bevoorrechtte groep; op verzoek van de Utrechtse kerkeraad mochten deze veelal protestantse mannen naar privéhuizen waar zij niet alleen lichamelijk maar ook “aen de siele” verzorgd konden worden.³⁴ Meerdere malen werden na schermutselingen Staatse gevangenen binnen Utrecht gebracht en ook zij werden daar - naar het zich laat aanzien - redelijk verzorgd.³⁵ Over het ruilen van krijgsgevangenen kon in het kader van de steekproef niet veel gevonden worden, al is wel bekend dat bijvoorbeeld militairen van een lage rang snel weer vrijgelaten werden uit het eveneens door Fransen bezette Arnhem.³⁶ Archiefonderzoek in Friesland en in Zutphen levert een soortgelijk beeld op; niet alleen de ‘eigen’ militairen werden verpleegd, maar ook de krijgsgevangenen.³⁷

Dergelijke gegevens kunnen eveneens vergeleken worden met de gevolgde handelswijze in Munster. Het ruilen van gevangenen verliep in harmonie en over de behandeling van hen - ziek of gezond - zij geen klachten gevonden. Dit in tegenstelling tot ondermeer de Brits-Nederlandse zeeoorlogen waar voortdurend geklaagd werd over de slechte verzorging van de wederzijdse krijgsgevangenen. Omdat de behandeling van eigen en vijandelijke militairen ook in Munster redelijk humaan was is besloten hiervan enkele voorbeelden te geven.

Het Twentse stadje Goor werd zowel in 1665 als in 1672 door Munsterse troepen bezet en beide malen liet men de door hen gevangen genomen soldaten verzorgen.³⁸ De Keulse keurvorst schreef in 1672 aan Von Galen over de in Deventer vastgehouden krijgsgevangenen: “da bey dieser großen hitze und menge der leuthe dieselbe nit allein täglic erkrancken und hinsterben, sondern auch eine gantze infection dieser statt darauß zu besorgen stehet, so haben wir Ew. Ld....ersuchen wollen, die nötige anstalt und verfuegung zu thuen, damit

diese gefangene ehist von hier anderwerts hin abgeführt und wir dieser beschwerung....gesichert bleiben mögen”.³⁹ Opvallend is dat het zo goed mogelijk verzorgen en verplegen niet ter discussie staat, slechts de praktische kant hiervan is een probleem.

Er zijn diverse lijsten bewaard gebleven van Munsterse militairen die tijdens de belegering van Groningen gewond raakten, ziek werden, sneuvelden, deserteerden danwel in krijgsgevangenschap raakten. Deze zorgvuldige administratie had waarschijnlijk als doel de gevolgen van dit alles in goede banen te leiden. Zo ontvingen bijvoorbeeld vrijgelaten krijgsgevangenen een vergoeding zodat zij naar hun regiment konden terugkeren.⁴⁰ Aan de zieke soldaten te Coevorden werd eind 1672 onder meer bier en boter geleverd en meerdere malen ontvingen dokter Ham en chirurg Egidius de la Roche loon vanwege de verpleging van zieken aldaar.⁴¹ Vanuit Coevorden regelde men eveneens dat tot “behueff der krancken zu Gramsbergen, funff und zwanzig Commissbroter” verzonden werden.⁴² Het tractement van de te Gramsbergen werkende chirurg, Caspar Freitag, werd ook vanuit het door Munster bezette Coevorden betaald. In Munster zelf zijn voorbeelden van de zorg voor de ‘eigen’ militairen makkelijk te vinden. Eind 1672 werden o.a. in het weeshuis St. Martinum zieken verpleegd en zowel voor als nadien zijn er volop meldingen van de zorg voor zieke en gewonde soldaten.⁴³

Voorlopig kan geconcludeerd worden dat rond 1665 en 1672 de nodige zorg besteed werd aan zieke, gewonde en gevangen militairen en dat het gewest Groningen hierin niet afweek van de bestaande praktijk in en rond de Nederlanden.

* Dit artikel is deels een bewerking van het reeds gepubliceerde artikel “De verzorging van zieke en gewonde soldaten in Groningen en de Ommelanden, 1665 en 1672” in: *Gewina* 17 (1994) 26-31.

NOTEN:

1. Zie bijvoorbeeld: F der Kinderen, "De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1650-1666". Leiden 1871. F der Kinderen, "De Nederlandsche Republiek en Munster gedurende de jaren 1666-1679". Leiden 1874. W. Kohl, "Christoph Bernhard von Galen. Politische Geschichte des Fürstentums Münster 1650-1678". Münster 1964. A. J. Smith, "De eerste bisschoppelijke invasie", in: Groningsche Volksalmanak, 1903, bl. 116-178. D. J. Roorda, "Het rampjaar 1672". Bussum 1971. 'Groningen constant; Groningen-Munster, 1672'. Groningen, 1972.
2. In de Resoluties Staten Generaal (afgekort: Res.St-Gen.), 24 febr. 1666 wordt verwezen naar afspraken met Spanje uit 1622 en 1637, in Res.St-Gen. 11 maart 1665 naar een plakkaat uit 26 sept. 1653.
3. De in het gasthuis te Zutphen behandelde soldaten werden genoteerd in een speciaal soldatenboek, zie: Gemeente Archief Zutphen, Archief van het Oude en Nieuwe Gasthuis, (afgekort: Zutphen, Gasthuis) nr. 371.
4. Dit artikel is grotendeels gebaseerd op de resoluties van de Groninger gedeputeerden en de door hen verstuurde brieven. Mits anders vermeld bevinden de gebruikte bronnen zich in het Rijks Archief Groningen. Staten Archief (afgekort: S.A.) 132, 30 sept. 1665, bl. 715. Zie verder Ibid. 19, 28, 29 sept. 1665, bl. 695, 711, 714. Voor de gevangenen Munstersen: Ibid. 11 sept. 1665, 675 en S.A. 402, brief aan Ammama, 12 sept. 1665 en Res.St-Gen. 19 okt. 1665.
5. S.A. 132, 14 okt, 1 nov. 1665, 25 en 27 jan. 1666, bl. 740, 786, 946, 950. Pestlijders werden behalve in het Sint Anthoniegasthuis ook in het ruiterskwartier verpleegd en vermoedelijk handelt het zich hier om militairen. Zie Ibid. 21 nov. 1665, bl. 836 en S.A. 1889, bl. 111. De heersende pest in Winschoten wordt behandeld in: Koninklijke Bibliotheek Den Haag, Pamflettenverzameling Knuttel, (afgekort: Knuttel) nr. 9176, 18.
6. Voor het versturen van medicijnen: S.A. 132, 9 en 13 okt, 25 nov. 1665, bl. 729, 743, 842. Voor de chirurgijns: Ibid. 15, 24 en 26 okt. 1665, bl. 748, 772, 778.
7. Rijks Archief Drente, Oude Staten Archieven (afgekort: O.S.A.) 490, bl. 79-79v., nr. 17.
8. S.A. 135, 8 okt. 1672. Uit de veelheid van gegevens omtrent de verzorging kunnen als voorbeeld dienen: Ibid. 25 en 27 juli, 2, 10, 15, 19 aug. 1672.
9. Ibid., 21 april 1673. Andere resoluties met betrekking tot het noodhospitaal: Ibid., 11 en 21 okt., 12 nov., 5, 9, 30 dec. 1672, 2 en 11 april, 8 juli, 23 aug. 1673, 20 jan. 1674. Tijdelijk werd ook de stadhouderlijke stal of de daarbij gelegen pikeursplaats gebruikt. Zie Ibid. 9, 20 dec. 1672, 24 mei 1673.
10. Zie voor de rekeningen en de diverse bedragen: S.A. 1895, bl. 168, 172, 173, 178. S.A. 1897, 156, 157. Zie voor de vrijwel maandelijkse kosten voor voedsel: S.A. 135, 15 aug. 2 sept., 11 en 30 okt., 29 nov. 1672, 18 jan., 20 febr., 12 mei 1673.
11. S.A. 132, 11, 19, 28, 29, 30 sept. 1665, bl. 675, 695, 711, 714, 715. En S.A. 402, brief aan Ammama, 12 sept. 1665. Voor de wisseling van de Munstersen zie Idem, brief aan Nijkerk te Scheemda, 11 nov. 1665.
12. Idem, brief aan de Gecommitteerden te Velde de heren Gruis en Clant, 21 nov. 1665. Omtrent de vrijlating: Idem, brief aan Von Pleuren, 17 jan. 1666.
13. Idem, brief aan Ammama, 18 okt. 1665.
14. S.A. 132, 4 en 7 dec. 1665, bl. 862, 867. Voor andere wisselingen zie bijvoorbeeld: Idem, 8 en 18 dec. 1665, 3 jan.

- 1666, bl. 870, 884, 898. Voor de wisseling van Suhsenhorst: Idem, 8 jan. 1666, bl. 906, voor de wisseling van Bitner: S.A. 402, brief aan Von Pleuren, 17 jan. 1666.
15. Ibidem en Idem, 1/11 maart 1666. Zie verder brief aan Ammama, 28 jan. 1666 en brief aan Gedeputeerde Staten van Friesland, 3 maart 1666. Gerrit Duidinck kwam vrij bij een wisseling op 1 maart 1666. Zie S.A. 132, 1 maart 1666, bl. 1003. Waarschijnlijk had Von Pleuren de gevangenuitruil eind 1665 al voorbereid. Nordrhein-Westfälisches Staatsarchiv Münster, Fürstbistum Münster, (afgekort: Munster) Militaria, nr. 130, 30 nov. 1665, 53-54.
  16. Zie: "Akten und Urkunden zur Außenpolitik Christoph Bernhards von Galen (1650-1678)", (afgekort: Akten und Urkunden) Deel I, 1650-1666. Uitgegeven door W. Kohl, Munster 1980. Nr. 512, Kleef 18 april 1666, punt 6, bl. 564. Over de afsluitende regelingen na de Vrede van Kleef, het verdrag van Nordhorn, zie: F. der Kinderen, "De Nederlandsche Republiek....1650-1666." Leiden 1871, bl. 412-422.
  17. Munster, Militaria, nr. 145, 8 en 9, 3 april 1666.
  18. W. B. S. Boeles, "De krijgsverrichtingen van de bezetting in de Boertange, gedurende de Munstersche oorlogen in 1664-1666 en 1672-1674; volgens de aantekeningen van den kapitein Gajus van Jeltinga". in: Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde, van de provincie Groningen. Deel 3, 1866, 290, 294. Zelfs het lichaam van een gesnevelde Munsterse militair werd op verzoek teruggegeven, Idem, 293. Voor de wisseling van gevangenen zie ook: S.A. 135, 28 juli 1672, voor het verschepen van de gevangenen naar Amsterdam, zie: Idem, 6, 10, 13, 14 aug. 1672.
  19. Idem, 16 aug. 1672. Voor Hans Georg van Wolff zie: S.A. 403, brief aan Willem III, 30 okt. 1672. Zie ook Munster, Militaria, nr. 155, 30 oktober 1672, 106.
  20. S.A. 135, 15 juli, 2 aug, 8 sept. 1673.
  21. In afwachting van het kartel werden in september 1672 al geen gevangenen meer gewisseld. Idem, 26 sept. 1672. Over het sluiten van het kartel zie o.a.: Rijks Archief Friesland, Stadhoudersarchief (afgekort: Stadh. arch.) 48, brief van Bernard von Galen aan Hendrik Casimir, 14 sept. en de afschriften van de brieven van Hendrik Casimir aan Bernard von Galen, 20 en 26 sept. 1672. Voor de gevangenneming van Ripperda zie: Idem, brief van de gecommiteerden in het leger aan Albertine Agnes, 20 sept. 1672. Zie ook S.A. 403, brief aan Hendrik Casimir, 17 sept. 1672.
  22. S.A. 1399. (vroeger Register Feith 1672.48)
  23. S.A. 403, brief aan de afgevaardigden in de Staten-Generaal, 26 okt. 1672. Vermoedelijk werd Zurlauben op 24 juli 1672 voor de stad Groningen gevangen genomen, zie: Gemeente Archief Groningen, (afgekort: G.A.G) Pamfletten 279.9, volgnummer 264. Begin augustus wordt Zurlauben voor het eerst met name genoemd, zie G.A.G., Verzameling van Stukken, deel 83, nr. 31. (vroeger Register Feith, 1672.56)
  24. De hoofdmoot van de correspondentie over de moeilijkheden rond het kartel en Zurlauben is te vinden in S.A. 403 en Stadh. arch. 48 en 308. S.A. 403, brieven aan Hendrik Casimir of Albertine Agnes, 30 okt., 26 nov., 12 dec. 1672, 27 jan. 1673, brief aan de afgevaardigden in de Staten-Generaal, 21 dec. 1672, brief aan Willem III, 18 febr. 1673. Van de vele brieven in het Stadh. arch. over dit onderwerp zijn de afschriften van de verstuurde brieven naar Groningen grotendeels bewaard, samen met de ingekomen brieven van de Groninger gede-

- puteerden en de Duitse onderhandelaars. De laatste brief over dit onderwerp werd in juni 1673 verstuurd. In het archief te Munster is hierover eveneens het nodige te vinden, zie bijvoorbeeld: Munster, Militaria, nr. 155, 17 okt. 1672, 117.
25. Over de losgeldten rond de wisselingen: S.A. 15, 7 maart 1673. S.A. 403, brief aan de afgevaardigden in de Staten-Generaal, 21 okt. 1673. In de zomer van 1673 werden bij de verovering van Nieuweschans ruim 300 Munstersen gevangen genomen, de rangen - en van de officieren ook de namen - werden genoteerd doch meer is over hen niet te vinden omdat zij vermoedelijk probleemloos werden vrijgekocht. Voor de lijst zie: Knuttel, nr. 10.739, bl. 7 en 8. Voor een dergelijke lijst van Coevorden zie: Idem, nr. 10.698 en 10.699.
  26. S.A. 403, brief aan de afgevaardigden in de Staten-Generaal, 13 jan. 1673.
  27. S.A. 1895, bl. 173. Zie ook Idem, bl. 172 en S.A. 1896, bl. 184, 185, 186. Ook de Asser herbergier Lambert Wijntiens ontving geld "voor d'oncosten van eenige gevangen Bisschops soldaten, die van Groningen wierden gevoert opden herfst 1665." O.S.A. 490, bl. 78-78v., nr. 15. Een indicatie van dergelijke kosten geeft een declaratie uit 1672: 180 Munsterse gevangen werden uit Coevorden naar Dalen gebracht, "een nacht gelogiert, in eten en drincken jeder man gerekent op vijf stuiver dags". Idem 497, nr. 3, een declaratie uit Emmen, punt 3, 27 dec. 1672.
  28. S.A. 135, 29 maart 1673.
  29. O.S.A. 496, bl. 24, post 1.
  30. Res.St-Gen. 4 en 12 nov. 1665.
  31. Voor het reglement op het onderhoud der verminkten zie: Res.St-Gen. 11, 14 en 17 maart 1665, omtrent het in gereedheid brengen van de gasthuizen zie: Ibid., 10 juni 1665.
  32. Ibid., 3 sep. 1672. Een aardig voorbeeld van verwickelingen rond krijgsgevangenen geeft het volgende citaat: "d'admiraliteit in Zeelandt versoekt te weeten, wat sy met de Engelsche en Fransche gevangens sullen doen. Dat naer de Fransche niet omgesien wordt. Dat de prins van advys is dat het beter is het volk te laeten loopen als van ongemack vergaen." Notulen gehouden ter Staten-Vergadering van Holland (1671-1675) door Cornelis Hop pensionaris van Amsterdam en Nicolaas Vivien pensionaris van Dordrecht. Uitgegeven door N. Japikse in: Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht) 1903, derde serie nr. 19, 27 augustus 1672, 302. Ook de Engelse marine bracht in september 1672 massaal gewonden aan land in Yarmouth. 'Aantekeningen betreffende het voorgevallene in de maanden juli tot december 1672', in: Kroniek van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, jrg. 24, 1868, 5e serie 4e deel, 448.
  33. "Brieven van Jacob de Graeff, uit het leger van prins Willem III in 1673 en '74 geschreven aan zijn broeder Pieter de Graeff, oud-schepen van Amsterdam." Bezorgd door R. Fruin in: Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Derde reeks, tweede deel, bl. 348-369. 's-Gravenhage 1885. Het citaat uit brief 18, Mons 19 sept. 1674, 366. In een vorige brief schrijft Jacob de Graeff: "dese gehele stadt leyt langes de straten vol gequetsten, soodat het leger hier eenige dagen sal blijven leggen". Idem, brief 14, Mons 13 aug. 1674, 363.
  34. S.C.J. Jessurun-ten Dam Ham, "Utrecht in 1672 en 1673." Utrecht, 1934., 126 en 67.
  35. Idem, 141, 143, 145-148.
  36. W. Kotte, "Van gelderse bloem tot franse

- lelie. De Franse bezetting van de stad Arnhem 1672-1674 en haar voorgeschiedenis." Arnhem 1972, 57.
37. Steun aan gewonde Friese soldaten werd betaald uit de opbrengsten van de kloostergoederen, zie bijvoorbeeld Rijks Archief Friesland, Staten Archief 2550, 2 juli 1664, 453 en Staten Archief 2551, 17 aug. 1672, 323. In 1665 bevonden zich zoveel zieke militairen in Zutphen dat de gasthuizen aldaar overvol waren en de soldaten deels in Holland verpleegd moesten worden. Res.St-Gen. 13 dec. 1665. Zie ook Zutphen, Gasthuis, nr. 371, 75v. hier is sprake van het verplegen van Franse krijgsgevangenen in 1690.
  38. D. Jordaan, "De stad Goor tijdens de Munsterse oorlogen van 1665-1666 en van 1672-1674". in: Verslagen en Mededeelingen van de vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. nr. 65 (1950) 143, 151.
  39. Akten und Urkunden, Deel 2, Munster 1983, nr. 942, Deventer 6 juli 1672, 420-421.
  40. Munster, Militaria, nr. 267, 2 december 1672 te Coevorden, bl. 46.
  41. Idem, voor bier en boter bl. 27, 28, voor loon aan dokter Ham bl. 33, 37, 44, 50, voor loon aan de chirurg Munster, Militaria, nr. 233, bl. 74.
  42. Munster, Militaria, nr. 267, bl. 56, voor de betaling van Caspar Freitag, Idem, bl. 55.
  43. Munster, Militaria, nr. 261 bl. 1, hier gaat het om de levering van vlees aan zieke soldaten, 23 november-18 december 1672. Als voorbeeld kan dienen de medicus Johan Christian Ruth die medicijnen leverde aan militairen, 17 november 1678, bl. 4. Op 22 december 1661 ontving soldaat Jobst Stain een uitkering omdat "seinen arm zerbrochen" was. Munster, Militaria, nr. 267 bl. 57.

NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS IN BELGISCHE KRIJGSDIENST 1914-1918

Tot aan de IJzer

Aan de vooravond van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bevond het Belgische Leger zich na jaren van verwaarlozing in een reorganisatieproces betreffende het materieel, de leiding, alsmede de algehele structuur. Het beschikte in augustus 1914 over een verouderde uitrusting, had een schrijnend gebrek aan zware artillerie en was totaal onvoorbereid op een langdurig conflict.

Voor de Belgische Legerleiding had de oorlog dan ook niet op een ongunstiger tijdstip kunnen uitbreken. Het is zonder meer verrassend te noemen, dat het Belgische veldleger in augustus 1914 niet totaal verpletterd werd door de Duitse overmacht. Integendeel, hoewel ruw opzij gedrongen door het Duitse Eerste Leger, wisten de Belgen met succes diens opmars, in eerste opzet tegen

Frankrijk gericht, te vertragen. Dit tot grote ergernis van het Duitse Opperbevel, immers het strakke tijdschema waarbinnen de doortocht zou moeten plaatsvinden raakte door de Belgische tegenstand gevaarlijk ontregeld. Bovendien slaagde het veldleger er tijdens de maand oktober ook nog in, gehavend maar intact, terug te trekken op nieuwe, geïmproviseerde, stellingen langs de IJzer.

FOTO A:

Belgische infanterie in actie. Najaar 1914.

Let op het slechte schoeisel.

Het veldleger uitgeput

Toch was het veldleger danig aangeslagen, en na de slag aan de IJzer (oktober/november 1914), waarbij de inundatie van grote delen van de IJzervlakte een verder Duits opdringen belette, bevond het zich aan de rand van de uitputting. Het effectief telde nog slechts 32.000 manschappen, ondersteund door 175 stuks artillerie van overwegend licht kaliber. Aanzienlijke hoeveelheden uitrusting en materieel waren verloren gegaan. Vooral het gebrek aan (winter)kleding, houwitsers en artilleriemunitie liet zich nijpend voelen. (zie foto A)

Met schaarse middelen en volstrekt onvoldoende toegerust ging het Belgische leger in het najaar van 1914 over van een bewegingsoorlog naar een stellingoorlog.

De eerste vrijwilligers

Doordat het grootste deel van het Belgisch grondgebied in Duitse handen was gevallen, konden nieuwe lichtenings dienstplichtigen niet meer worden opgeroepen. Voor de Belgische legerleiding had het wederom op sterkte brengen en, gelet op de verliezen in de loopgraven, vooral het op een acceptabel peil houden van de troepen de hoogste prioriteit. Uitbreiding van de strijdkrachten werd al spoedig gezocht in de massale werving van vrijwilligers. Naast het voeren van rekruteringscampagnes werden in Engeland en Frankrijk zogeheten "Bureaux Militaires Belge" opgezet. Daar konden vrijwilligers dienst nemen voor de duur van de oorlog. Voorzover is kunnen worden vastgesteld, vonden in het begin van 1915 de eerste Nederlandse onderdanen de weg naar die wervingsbureaus. Het aangaan van een dienstverband leverde uiteraard nationaliteitsproblemen op voor de vrijwilligers in spé. Immers, door als Nederlander in vreemde krijgsdienst te treden verloor men zonder meer het Nederlanderschap. Dit werd echter eenvoudig ondervangen door zich voor te doen "als zijnde van Belgische nationaliteit" of zich te bedienen van valse identiteitsgegevens. Bovendien werkte het ontbreken van een taalbarrière, alsmede het gebrek aan verificatie van de vereiste documenten door de Belgische autoriteiten, het op simpele wijze aangaan van een contract in de hand. Echt betrouwbare gegevens omtrent het aantal Nederlandse onderdanen dat tijdens de periode 1914-1918 in Belgische krijgsdienst is getreden zijn niet voorhanden. Gelet op het aantal renaturalisatieaanvragen na 1918 (in Nederland) en de beschikbare gegevens in zowel Nederlandse als Belgische archieven beschouwend, kan het totaal voorzichtig geschat worden op 300. Een opvallend groot deel van de vrijwilligers was afkomstig uit de zuidelijke provincies van Nederland. Met name Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen

leverden een belangrijk contingent. Enerzijds kan dit terug gevoerd worden op het feit dat gevoelens van een zekere "verbondenheid" met België een rol meespeelden, anderzijds op het gegeven dat, naar verwachting, de oorlog slechts van korte duur zou zijn en dat men een dergelijk bijzonder avontuur niet wilde mislopen.

Militaire vorming

Na aan de -summiere- keuringseisen voldaan te hebben, kon het contract "pour la durée de la guerre" worden getekend en gingen de enthousiaste rekruten, voor zover zij zich bij de "Bureaux" in Londen of Folkestone hadden aangemeld, scheidt richting Frankrijk. Een eerste militaire vorming werd gegeven in opleidingskampen in Noord-Frankrijk, terwijl de kaderopleiding in het "Camp d'Auvours" (Lotharingen) verzorgd werd. Tevens werden de rekruten daar voorzien van uitrusting. Eind 1914 bestond die nog grotendeels uit het, inmiddels versleten, "vredesuniform". Vanwege de grote tekorten werd dit aangevuld uit Franse voorraden en ontstond het zogeheten "Ijzer-uniform". Weliswaar kende laatstgenoemde tenue een diversiteit in uitvoering en snit maar het was functioneel en voldeed beter aan de eisen. Vanaf het voorjaar van 1915 werd geleidelijk een khaki-uniform ingevoerd. Dit laatste meer uit praktische dan uit esthetische overwegingen, aangezien khaki-stoffen slechts door Engelse fabrikanten in voldoende hoeveelheden aangemaakt en geleverd konden worden. De nieuwe khaki-uniform werd dan ook naar Brits model vervaardigd. (zie foto B & C)

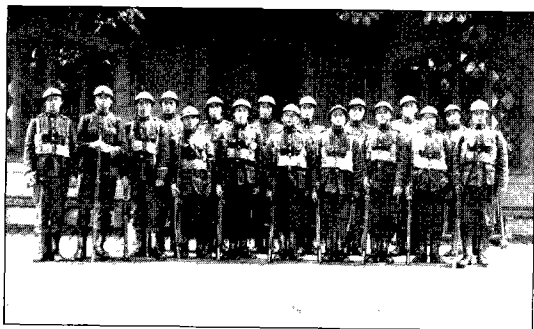
Na ongeveer acht weken was de primaire training voltooid en werden de nieuwbakken "piotten" naar basiskampen in de zuidwesthoek van België getransporteerd. In het achterland volgde een meer intensieve voorbereiding op de strijd in de loopgraven. Evaluatie van beschikbare informatie laat

zien dat, hoewel de meerderheid van de vrijwilligers als infanterist in de Linieregimenten werd geplaatst, een voorkeur bestond voor dienst in "speciale" onderdelen, zoals het mitrailleurkorps of de Genie.

FOTO B:
Het Ijzer-uniform.
Niet bijzonder practisch, maar zeer populair.

FOTO C:
Belgische "Carabiniers" in de nieuwe khaki-uniform,
met stalen helm.

De loopgraven

Afgezien van enkele felle lokale acties ter verbetering van bestaande posities, was het Belgische leger na oktober 1914 niet meer betrokken bij operaties van grote omvang. De Tweede Slag om Ieper (april-mei 1915), bracht in die situatie verandering. Tijdens deze doorbraakpoging wierpen de Duitsers voor het eerst gifgas in de strijd tegen de Franse 45e (Algerijnse) en de 87e (Territoriale) Divisies, welke ter hoogte van Langemark, rechts naast de Belgische 6e en 1e Divisies, opgesteld stonden. Profiterend van het succes van de gasaanvallen, trok de Duitse 46e Reserve Divisie op 22 april, nabij Steenstrate, over de IJzervaart en drong door tot aan het dorp Lizerne. De ondersteunende opmars van de Duitse 45e Reserve Divisie werd echter opgevangen door de Belgische 6e Divisie en enige dagen later door de 1e Divisie geheel tot staan gebracht. Bij deze gevechten raakte de in Amsterdam geboren B. Loonstijn (van het 24e Linie-regiment) zwaar gewond. In een in het Rijksarchief bewaard gebleven brief aan zijn ouders schrijft hij onder meer: "je m'y suis toujours conduit bravement, j'ai fait les durs combats de l'Yser, Steenstrate et Dixmude ou j'ai été blessé t évacué du front pendant 5 mois". De Tweede Slag om Ieper liep op 24 mei 1915 met het afslaan van de laatste Duitse aanvallen rond de Hoogte van Bellewaarde ten einde. (zie foto D) Het Belgische veldleger leed gedurende deze reeks van Duitse offensieven een verlies van 1500 man aan gesneuvelden en gewonden. Daaronder gerekend vele (uiteraard onvervangbare) veteranen van augustus 1914.

Verzoeken om ontslag

Na deze periode verzandde het conflict eens te meer in de ellendige en afmattende loopgravenoorlog. De "Wacht aan den IJzer" werd onverminderd voortgezet. Een reactie bleef echter niet uit want, ontgoocheld door de voortdurende verliezen, de erbarmelijke

FOTO D:

Een verlaten Duitse loopgraaf bij Langemark na de Tweede Slag om Ieper. 1915.

levensomstandigheden en de uitzichtloosheid, vatte bij de vrijwilligers langzamerhand de overtuiging post dat de oorlog op deze manier nog jaren kon aanslepen. Desertiers namen na mei 1915 hand over hand toe. Wat erger was, defaitisme stak de kop op. Een toenemend aantal ontmoedigde vrijwilligers diende een verzoek om ontslag uit de dienst in of probeerden in ieder geval naar de achterhoede overgeplaatst te worden. Om voor de hand liggende redenen werden dergelijke verzoeken door de Belgische Legerleiding meestal niet gehonoreerd. Sterker nog, de reactie van de Belgische overheid was bijzonder rigoreus. Op het moment namelijk dat een verzoek om ontslag uit de dienst de Divisiecommandant bereikte, werd onmiddellijk de "Sûreté Militaire Belge" ingeschakeld. Op advies van laatstgenoemde instantie werd de rekwirant vervolgens vastgezet en overgedragen aan de Franse autoriteiten teneinde of, als "verdachte vreemdeling", te worden geïnterneerd, of te worden overgeplaatst naar een strafcompagnie. Dat laatste overkwam de Maastrichtenaar Jos Huijsmans. Een passage uit een van zijn brieven (bewaard in het Rijksarchief) luidt: "...Het is nu vijf maanden geleden dat ik mijne aanvraag heb gedaan aan mijn Colonneel. Degene die dertig jaar zijn moeten niet

meer naar de loopgraven. En ik, als Hollander, en die al meer dan dertig jaar is, en zijn land is niet in oorlog, heb toch ook het recht om in Frankrijk te zijn. Zoo wel er duizenden jongere Belgen zijn, die nog nooit geen loopgracht hebben gezien. En ik ben er 24 maanden ingeweest, maar wat hebben ze met mij gedaan? Ze hebben mij 35 dagen in de gevangenis gezet voor mijne belooning.”

Wijs geworden door de harde maatregelen van de Belgische militaire overheid zochten de vrijwilligers al spoedig een rechtstreeks contact met de Nederlandse Gezant, Jhr. mr. H. van Weede (Gezant in België van 1913 tot 1919). Gedurende de oorlog zetelde hij, samen met de in 1914 uitgeweken Belgische Regering, in Le Havre. Na kennis te hebben genomen van aard en inhoud van het rekwest, rapporteerde de Gezant vervolgens aan de Minister van Buitenlandse Zaken (Jhr. Dr. J. Loudon) en verzocht daarbij tevens om instructies hoe de verzoeken dienden te worden afgewikkeld.

Behandeling en nazorg van de verzoeken

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage ging uiterst voorzichtig te werk met het geven van adviezen en richtlijnen. Nederland was immers neutraal en teneinde die status niet in gevaar te brengen, diende een diplomatieke confrontatie met de Centrale Machten tot elke prijs vermeden te worden.

Het Ministerie controleerde eerst en vooral of de verzoeker wel een Nederlands ingezetene was geweest en pas na officiële bevestiging van de correcte persoonsgegevens werd een concept-antwoord naar de Gezant verzonden. Daarbij werd de Gezant gemaand om zeer discreet te werk te gaan en zich niet te mengen in Belgische interne of militaire aangelegenheden. Zou het geval zich voordoen dat een eventuele bemiddeling de argwaan opwekte van een vreemde mogendheid (bijvoorbeeld van Duitsland)

en zou door die mogendheid naar aanleiding daarvan lastige vragen worden gesteld, dan kon de Nederlandse Regering altijd afstand nemen van de vrijwilligers. Die waren immers hun Nederlandschap kwijtgeraakt en dus, juridisch gezien, stateloos. Belemmerd in zijn handelen door zowel binnen- als buitenlandse richtlijnen en voorschriften verlieten de bemoeienissen van de Gezant uiterst moeizaam. Toch werden alle rekwesten nauwgezet beoordeeld en de ontwikkelingen ervan, indien mogelijk, op de voet gevolgd. Zo bereikte de Minister op 7 april 1917 een verzoek, afkomstig van de moeder van J.H.M. Grosveld (geboren in 1901). Zij liet weten dat haar zoon op 29 juni 1915 het ouderlijk huis had verlaten zonder achterlating van enig (correspondentie-)adres. Hij bleek zich naar Engeland te hebben begeven en aldaar dienst in het Belgische leger te hebben genomen onder de valse naam Joseph Pietersen. Vervolgens vroeg de moeder om bemiddeling voor haar zoon die op dat moment als “soldaat bij de 1e Compagnie C-44 van het veldleger” bij Avecapelle in de loopgraven gelegerd was. Reeds in de zomer van datzelfde jaar kon de Gezant aan het Ministerie rapporteren, dat: “de jongen (Grosveld was immers pas 16 jaar) in juni 1917 werd vrijgelaten en op dat moment werk had in Le Havre waarmede hij in zijn levensonderhoud kon voorzien.” Ongetwijfeld ontsnapte Grosveld aan internering doordat zijn werk een bijdrage leverde aan de Franse oorlogsinspanning.

De jaren 1916-1917

In schril contrast tot de andere sectoren in het Westen, kenmerkte het IJzerfront zich in de jaren 1916 - 1917 door lange periodes van betrekkelijke rust. Het Duitse Opperbevel besefte, dat een offensief door het geïnundeerde gebied niet dan ten koste van zware verliezen succes kon hebben, nog afgezien van het ontbreken van een strate-

gisch voordeel dat zo'n offensief zou kunnen opleveren. Het beperkte zich tot het doen versterken en uitbreiden van de op dat moment ingenomen posities. Ook Koning Albert I, (in zijn functie van Opperbevelhebber van de Belgische strijdkrachten) was deze mening toegedaan. Het veldleger ageerde in deze periode dan ook slechts door middel van "raids" op de vijandelijke stellingen en patrouille-activiteiten. Het aantal verzoeken om ontslag nam in deze jaren evenredig af, waarmee overigens niet gezegd is dat de vrijwilligers zich lijdzaam in hun lot hadden geschikt. Een kleine maar constante stroom verzoeken om bemiddeling bleef de Gezant bereiken. Plichtsgetrouw werden deze allemaal in behandeling genomen en het staat buiten kijf dat zowel de Gezant als het Ministerie van Buitenlandse Zaken alles aangrepen wat binnen hun macht gelegen was om een helpende hand te bieden.

Wapenstilstand en terugkeer

In de zomer van 1918 werd aan de laatste Duitse aanvallen een definitief halt toegevoerd. In nauwe samenwerking met de Westelijke Geallieerden ondernam het Belgische veldleger op 28 september 1918 het zogeheten "bevrijdend offensief".

Deze reeks van tegenaanvallen leidde tot de ineenstorting van de Centrale Mogendheden. Op 11 november 1918 werd eindelijk een wapenstilstand gesloten.

Tussen 3 augustus 1914 en 11 november 1918 sneuvelden ruim 40.000 Belgische militairen. Daarvan verloren er 20.000 het leven tijdens de loopgravenoorlog. Onder de laatstgenoemden bevonden zich een kleine 100 Nederlandse vrijwilligers. De nog dienende Nederlanders werden al spoedig gedemobiliseerd en keerden naar huis terug. Anders lag dat voor de in Frankrijk geïnterneerden. Aan hen werd - veelal door bemiddeling van het Ministerie van Buitenlandse Zaken - in de loop van het jaar 1919

een vreemdelingenpaspoort uitgereikt. Volgens aantekeningen in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken werd het laatste paspoort van dit model in november 1922 aan de uit Kerkrade afkomstige ex-vrijwilliger Johan Schepens verstrekt. Schepens had bijna vijf jaar in Frankrijk vastgezeten.

Via Engeland werden de ex-geïnterneerden naar Nederland gerepatrieerd. Teneinde de status van staatloosheid weg te nemen, kon in eerste instantie renaturalisatie worden aangevraagd. Overigens betekende dit het instellen van een moeizame en tijdrovende procedure.

Maar niet alleen het verlies van rechten en het aanhangig maken van een renaturalisatieproces vertraagde integratie in de burgermaatschappij. Ook gevoelens van vervreemding, gekoppeld aan de verwerking van de veelal schokkende ervaringen, bemoeilijkte aanpassing aan de normen van een geordende samenleving.

Het spook van de oorlog liet zich nu eenmaal niet zo makkelijk verdrijven. De economische toestand in het Nederland van de jaren '20 droeg aan het socialisatieproces eveneens weinig of niets, in positieve zin, bij. De psychische problemen die bij het opnieuw "inburgeren" de kop opstaken zijn echter hetzij gewoonweg genegeerd, hetzij nimmer adequaat verwoord. Samen met het handjevol overlevende vrijwilligers zijn die afgegeven noodsignalen tijdens de donkere crisisjaren langzamerhand in vergetelheid geraakt.

Slotopmerkingen

Het voert te ver om, binnen het kader van dit artikel, een opgave te doen van alle Nederlanders die tijdens de Eerste Wereldoorlog vrijwillig in Belgische krijgsdienst zijn getreden. Bovendien staat de bescherming van privacy van de belanghebbenden publicatie niet toe. Tevens is veel relevante informatie niet (meer) toegankelijk en/of

incompleet. Derhalve is gekozen voor een meer algemeen beeld, zoals dat thans in de tekst is weergegeven.

BRONVERMELDING

- Rijksarchief te 's-Gravenhage.
- Archief van het Ministerie van Buiten-

- landse Zaken te 's-Gravenhage.
- Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel.
- Centrum voor Historische Documentatie te Brussel.
- foto's: collectie auteur.

mr. R.A. Schimmel, Studie-afdeling Militaire muziek.

DE MILITAIRE MUZIEK

De beëindiging van de koude oorlog, het uiteenvallen van de Sovjet Unie en de toenemende inzet van militairen voor vredesdoeleinden in andere landen onder auspiciën van de Verenigde Naties of andere organisaties, heeft uiteraard veel invloed gehad op de ideeën over het doel en de formatie van de verschillende krijgsmachten. Ook in Nederland is dat, zelfs in sterke mate, het geval.

Zonder op de algehele reorganisatie van met name de landmacht in te gaan, wil ik enige opmerkingen en kanttekeningen maken over de veranderingen die dit bij de militaire muziek in Nederland heeft veroorzaakt.

Allereerst is daarbij te denken aan de opschorting van de dienstplicht in Nederland. Vier muziekkorpsen, de Fanfarekorpsen van de Genie en van de Limburgse Jagers, alsmede de Trompetterkorpsen der Cavalerie en der Artillerie, moesten daardoor verdwijnen; zij hadden een minimale bezetting van beroepspersoneel. Hetzelfde lot trof de vrijwel geheel uit dienstplichtigen bestaande tamboerkorpsen bij de landmacht, inclusief het Jachthoornkorps der Garde Jagers. Alleen het Cadettentamboerkorps "Prins Bernhard" en het Tamboerkorps (drumfanfare) van de Nationale Reserve, samengesteld uit vrijwilligers, bleven bestaan.

Bovendien werd besloten om de inkrimping van de landmacht naar rato door te voeren door verkleining van met name de Koninklijke Militaire Kapel. Gelukkig is deze rekenmeesterij niet, althans grotendeels niet, doorgegaan; iets ingeleverd is er wel. Aldus resteerden, naast de KMK, de Johan

Willem Friso Kapel (onveranderd, maar zonder tamboerkorps), de Marinierskapel der Koninklijke Marine waarbij tamboeren en pijpers zijn gehandhaafd, en de Kapel van de Koninklijke Luchtmacht, zonder tamboerkorps.

Dit zou zelfs bij uitsluitend militair gebruik (hetgeen in een studie over de toekomst van de militaire muziek werd aanbevolen; "geen muzikale hoogstandjes meer") wel wat weinig zijn.

Daarom werd besloten nog twee beroepsmuziekkorpsen als fanfares op te richten: het Trompetterkorps der Bereden Wapens, een samensmelting van Cavalerie en Artillerie, welk muziekkorps al naar de gelegenheid dat vordert gekleed kan gaan in ceremonieel cavalerie- of artillerie-uniform en het Fanfarekorps Koninklijke Landmacht, beide sterk 35 man. U zult zich ongetwijfeld het dramatisch einde van laatstgenoemd muziekkorps herinneren, dat op 15 juli 1996 bij een vliegtuigongeluk met een Her-

cules het merendeel van zijn leden verloor. Inmiddels is een nieuw Fanfarekorps Koninklijke Landmacht opgericht, dat onlangs voor het eerst naar buiten is getreden.

Het zal U wellicht zijn opgevallen, dat - behalve bij de Marinierskapel - de vrouw definitief haar intrede in de Nederlandse militaire muziek heeft gedaan.

Van alle hier genoemde muziekkorpsen zijn inmiddels CD's in de handel gebracht.

In de landen om ons heen zien we een min of meer soortgelijke ontwikkeling.

Duitsland heeft na de eenwording hetzelfde aantal muziekkorpsen gehouden, maar een aantal overgeplaatst naar de voormalige DDR en deze bemand met voormalige Volksarmee-muzikanten. In België is het muziekkorps der Rijkswacht opgeheven, zodat drie korpsen resteren: Gidsen, Zee-macht en Luchtmacht.

Frankrijk kent voortdurend reorganisaties in de krijgsmacht. De namen en standplaatsen van de, grotendeels door dienstplichtigen bemande, muziekkorpsen van allerhande aard wisselen steeds. Voor zover na te gaan zijn er in totaal 63 bij de landmacht, 3 bij de marine en 6 bij de luchtmacht.

Groot-Brittannië is aanvankelijk begonnen met de salamitaktiek; steeds een paar man eraf, totdat er zo kleine orkesten ontstonden, dat het niet meer werkbaar was. Daarna is men tot samenvoegingen overgegaan, waardoor het (ook wel erg grote) aantal muziekkorpsen terugliep. Zelfs de Guards zijn niet aan inkrimping ontkomen.

De toestand in Rusland is nog wat onoverzichtelijk. Het oorspronkelijke aantal van "700 orkesten is tot zo'n 300 teruggebracht. Gedeeltelijk is dat ook het gevolg van het uiteenvallen van de U.S.S.R., omdat in de onafhankelijk geworden staten (Oekraïne, Georgië, Wit-Rusland etc.) eigen militaire muziekkorpsen ontstonden.

In Oostenrijk, waar nog dienstplicht is, blijft alles bij het oude; elk Land heeft zijn

eigen muziekkorps, evenals Wenen. In totaal 9 korpsen, grotendeels bezet met dienstplichtigen.

Zwitserland tenslotte heeft ook een aanzienlijke vermindering aangebracht in de strijdkrachten. Er zijn nog 54 muziekkorpsen, de meeste met een bezetting van 62 man, enkele van 42. Het Armeespiel heeft 215 man in dienst. (bestaande uit verschillende ensembles).

Ongetwijfeld zullen er nog meer veranderingen komen, vooral als de dienstplicht ook in landen als Frankrijk, Zwitserland en Oostenrijk en vooral ook Duitsland zou worden afgeschaft. Het is overigens te hopen dat we de "muzikale hoogstandjes" van onze militaire orkesten mogen behouden, als het niet anders kan door subsidiëring vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het zijn tenslotte de enige beroepsblaasorkesten, die een voorbeeld moeten zijn voor de vele amateur-blazers en -slagwerkers in ons land.

Tot besluit noem ik een paar recente CD's:

Koninklijke Militaire Kapel: World Wind Music/KMK 008

"Defileermarsen Koninklijke Landmacht" Johan Willem Friso Kapel: JWFK-001

"Voorwaarts Mars" (nog met tamboerkorps) en

"New Compositions For Concert Band", Molenaar MBCD 31.1039.72, Italianische Lustspiel Overture"

Trompetterkorps der Bereden Wapens: De Haske 15.001

(gevarieerd programma)

Fanfarkorps Koninklijke Landmacht: uitgave Regionaal Militair Commando Zuid, van Brederokazerne, Postbus 10151, 5260 GC Vught.

"Hun klanken verstommen niet" (herinnerings CD)

Drumfanfare Korps Nationale Reserve: Eurosound ES 47.266

JAGER-OPERATIES BOVEN WEST-JAVA, 1 T/M 8 MAART 1942 (DEEL 1)

Inleiding

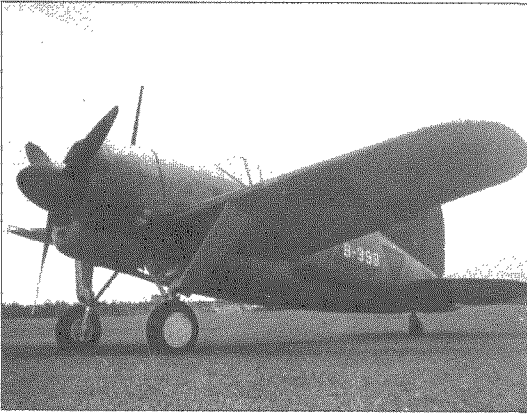
In de nacht van 28 februari op 1 maart 1942 landden Japanse troepen op Java en ving de eindstrijd om Nederlands-Indië aan. In West-Java, waar het zwaartepunt van de strijd lag en het grootste deel van het KNIL en de geallieerde troepen op Java was geconcentreerd, vonden landingen plaats bij Merak en in de Baai van Bantam in het uiterste westen van Java, alsmede bij Eretan Wetan op de noordkust van Java. De laatste landing was de gevaarlijkste, omdat ze een directe bedreiging vormde voor de verdediging van Bandoeng, waar alle belangrijke militaire en civiele hoofdkwartieren waren geconcentreerd. De dreiging werd al op 1 maart acuut, toen de enkele kilometers van de noordkust gelegen grote vliegbasis Kalidjati (KD) in handen viel van de bij Eretan Wetan gelande gevechtsgroep Shoji. De voor de verdediging van West-Java nog beschikbare luchtstrijdkrachten werden vanwege het vorenstaande voornamelijk ingezet tegen de bij Eretan Wetan gelande Japanse eenheden en tegen het veroverde Kalidjati. Vanwege het Japanse luchtoverwicht werden de resterende bommenwerpers en verkenners van de Militaire Luchtvaart van het KNIL (ML) en van de Royal Air Force (RAF) en Royal Australian Air Force (RAAF) vooral in de vroege ochtend en late middag, en in de avond- en nachturen ingezet. Tijdens de daglichturen werden voornamelijk jager-sorties gevlogen. Deze sortietjes werden uitgevoerd door de te Andir (het militaire vliegveld van Bandoeng) gestationeerde afdelingen (squadrons) 1-VI.G.V, 2-VI.G.V en 2-VI.G.IV van de ML en de te Tjililitan (het verder naar het westen gelegen militaire vliegveld bij Batavia) gestationeerde squadrons 242 en 605 van de RAF. In de ochtend van 1 maart 1942 was de sterkte van de hiervoor genoemde eenheden als volgt:

1-VI.G.V : 5 Brewster B339D-jagers;
2-VI.G.V : 3 Brewster B339D-jagers;
2-VI.G.IV : 3 Curtiss Wright CW21B "Interceptors";
242 squadron : 8 Hawker "Hurricanes";
605 squadron : 4 Hawker "Hurricanes".

Een klein aantal jachtvliegtuigen was elders in onderhoud of grote reparatie.

Het hierna volgende artikel beschrijft dag voor dag en missie voor missie de operaties die met deze zeer bescheiden jagermacht werden uitgevoerd, tot en met de zogenoemde riddervlucht van de laatste vier Nederlandse Brewster-jagers op 7 maart 1942 en de allerlaatste verkenning door twee Hurricanes van de RAF op 8 maart 1942. (Het hier opgenomen deel 1 geeft een beschrijving van de missies uitgevoerd op 1 maart 1942. In een komend nummer van Mars et Historia zal als deel 2 de beschrijving van de missies uitgevoerd op 7 en 8 maart 1942 verschijnen. Het complete artikel, voorzien van bronvermeldingen, zal na de verschijning van deel 2 los verkrijgbaar zijn).

De Brewster met de registratie "B-398" was in dienst van de Militaire Luchtvaart van het KNIL.

1 maart 1942: ML-missies

Na nachtbombardementen door Glenn Martins, Hudsons en Blenheims, namen in de ochtend van 1 maart 1942 geallieerde jagers de hoofdmoot van de acties tegen de Japanse invasievloot bij Eretan Wetan voor hun rekening. Als eerste vielen de B339D-jagers (binnen de ML "Brewsters" genoemd) van 1- en 2-Vl.G.V aan. De voor dienst aangewezen jachtvliegers van deze afdelingen werden om 04.00 gewekt en meldden zich een uur later bij hun afdelingscommandanten in de zgn. noordhangar te Andir. Die hadden kort tevoren op het Commando ML hun instructies gekregen. De beschikbare informatie was summier. Bij Eretan Wetan, iets west van Cheribon lagen zeven Japanse transportschepen en vijf oorlogsschepen, terwijl met behulp van landingsboten troepen werden ontscheept. Kapitein vlieger waarnemer Van Helsdingen (RMWO-4) van 2-Vl.G.V, de oudste afdelingscommandant, zou de missies deze dag persoonlijk leiden, reden waarom hij de briefing voor de overige vliegers verzorgde. Die bestond uit niet veel meer dan de volgende mededeling: "Boven de Japanse landingsvloot gooien we eerst de

twee bommen af. Het schip mag je zelf uitkiezen. Daarna je vier mitrailleurs bijna leeg schieten op de landende troepen. Houd iets over van je munitie ingeval je op de terugtocht zelf wordt aangevallen". De Brewsters zouden elk met twee 50-kg scherfbommen worden bewapend en met lichtspoormunitie (één lichtpatroon na drie gewone patronen) in de 12,7 mm machinegeweren.

Om ongeveer 05.30 uur startten de zeven inzetbare jagers (5 van 1-Vl.G.V en 2 van 2-Vl.G.V). Het achtste ingedeelde toestel (van 2-Vl.G.V) kon niet mee, omdat tijdens het proefdraaien eerder op de ochtend, de motor in brand vloog. Vliegers waren kapitein Van Helsdingen met als koppelgenoot sergeant vlieger Stoové van 2-Vl.G.V en van 1-Vl.G.V kapitein vlieger waarnemer Van Rest (commandant 1-Vl.G.V), de eerste luitenant vlieger waarnemer Tideman en Benjamins en de sergeant vliegers Adam en Van Kempen. Onderweg naar de kust probeerden de vliegers de mitrailleurs van hun jagers en gaf Van Helsdingen de laatste instructies: "Als we daar aankomen, zet je toestel in een loodrechte duikvlucht, gericht op een van de schepen. Laat je bommen los. Maak dat je weg komt en mitrailleur de landende sloepen. Pas op voor eventuele vijandelijke jager-begeleiding in de lucht". Kort hierop naderden de vliegers de kust. De eerste zonnestrallen glinsterden op het water. Vanaf 2000 à 2500 meter hoogte waren de Japanse schepen goed te zien. Voor de kust lagen inderdaad zeven transportschepen, beschermd door drie torpedootjagers. Vele tientallen barkassen en grotere landingsschepen voeren heen en weer tussen de transportschepen en het strand. Het was een vredig tafereel in combinatie met de kalme zee en de heldere lucht, met maar één kleine wolk die vrij laag boven het water hing. Dat beeld werd binnen een paar minuten door de Japanners aan flarden geschoten. Alle schepen gaven vuur af, waarbij vooral de torpedootjagers een in-

drukwekkend vuurgordijn opwierpen. De jachtvliegers konden de vlammen en rook uit de vuurmonden van de kanonnen goed zien en vlogen al voor ze de kust passeerden temidden van kleine witte wolkjes van ontploffende granaten. Het intensieve kanonvuur klonk als aanhoudend onweergeroffel.

De Brewster-vliegers vlogen vrij ver uit elkaar en zochten op een zigzag-koers, om de luchtafweer zoveel mogelijk te vermijden, ieder voor zich hun doel uit. In een steile duik wierpen de vliegers op 1000 à 1500 meter de bommen af, de meesten boven een transportschip, enkelen boven een groep landingschepen of boven een landingspier aan het strand. Het succes was niet bijster groot. Hierna beschoten de jachtvliegers op lage hoogte de landingsboten en de al gelande Japanse troepen op de kust. Het luchtafweervuur was intensief en de vliegers werden zowel vanaf de Japanse schepen als vanaf de kust beschoten. De Japanse oorlogsschepen gaven ook met hun kanonnen vuur af op de strafende jagers, waarbij enkele van de eigen landingsboten werden geraakt. In twee of drie 'runs' werd het merendeel van de munitie verschoten, waarbij de meeste vliegers na elke 'run' in de ene regenwolk doken om even uit het afweervuur weg te zijn. Voortdurend manoevreren voorkwam dat de vijandelijke schutters ingeschoten raakten, terwijl de Brewsters in een vlakke duik op hoge snelheid over de landingsboten raasden. De lichtspoormunitie gaf aan waar het vuur insloeg, waardoor accuraat kon worden gevraagd. De vliegers zagen hun kogels inslaan in de volgepakte vierkante barkassen op weg naar de kust. Japanse soldaten met volle bepakking sprongen voor het oog van de vliegers overboord. Na de strafings vlogen de Brewster-vliegers individueel terug naar Andir. Daar was inmiddels al geland de kapitein Van Rest. Na een duikbombardelement op een transportschip (dat mislukte),

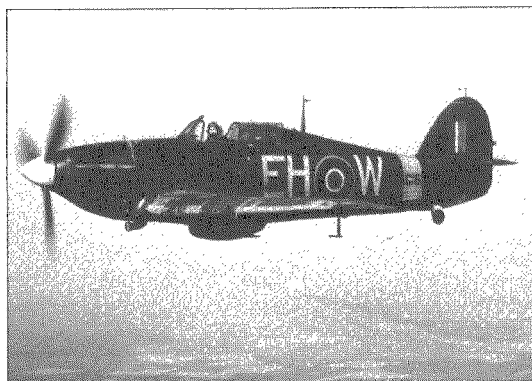
werd toestel B-3131 van Van Rest door afweervuur in een vleugel geraakt. De vleugeltank vloog in brand, maar de brand stopte toen de tank was leeggevlogen. Van Rest bereikte veilig Andir, waar zijn toestel voor reparatie werd ingeleverd bij de Technische Dienst (TD).

De zes andere Brewsters landden zonder schade en werden na bijtanken en opnieuw bewapenen, met grotendeels dezelfde vliegers omstreeks 07.15 uur weer ingezet. Sergeant vlieger Van Kempen werd bij deze sortie vervangen door de reserve vlieger sergeant Compaan. De tweede aanval van 1- en 2-Vl.G.V op de Japanse invasievloot werd op dezelfde wijze uitgevoerd als de eerste. De toestellen liepen niet of nauwelijks schade op. Een enkel kogelgat kon snel worden afgeplakt. Wel kreeg sergeant Stoové op de terugvlucht naar Andir motorproblemen. Zijn toestel werd na reparatie proefgevlogen door een vlieger van de Depot Vliegtuigafdeling (D.Vl.A.) en ging daarbij in de landing verloren. De onbekende vlieger landde na een Glenn Martin op Andir, toen hij achter zich een Japanse "Navy O"-jager dacht te zien. Al achteruitkijkend werd hij plotseling van voren beschoten. De invlieger schrok zo dat hij de Brewster op de buik landde. De bemanning van de "Glenn" (1e bestuurder vaandrig vlieger waarnemer Franken van 2-Vl.G.III) had gedacht dat de Brewster een "Navy O" was en op de jager geschoten vanuit de achtercockpit. De bommenwerper landde door een niet goed gelocked onderstel ook op de buik. Beide toestellen gingen naar de TD, waar men de B-3114 afkeurde door niet te repareren schade aan de vleugel en dezelfde nacht nog gedeeltelijk kannibaliseerde. De reparatie van de Glenn Martin nr. M-523 zou door de Japanners worden afgemaakt.

De resultaten van de twee aanvallen door 1- en 2-Vl.G.V zijn moeilijk in te schatten. Er werden enkele tientallen landingsbarkassen gemित्रailleerd en op een groter landings-

schip (door kapitein Van Helsdingen) een bomtreffer geplaatst. Tijdens de eerste raid alleen al werden ten minste vier barkassen tot zinken gebracht. Ook liep de steiger, met op het eind een luchtdoelmitrailleur, een voltreffer op. Dit was een van de 50-kg bommen die door eerste luitenant Benjamins was afgeworpen. De luchtdoelopstelling werd vernield. Te land werden troepenformaties gemitrailleerd door onder andere Benjamins en sergeant Stoové. Alle boven transportschepen afgeworpen bommen misten hun doel. Dit was mede te wijten aan de ongeoefendheid van luitenant Tide-man en de vliegers Adam, Van Kempen en Compaan, afkomstig van de opgeheven afdeling 3-VI.G.V. Deze vliegers hadden geen enkele ervaring in duikbommenwerpen. Behoudens één oefenvlucht zonder bommen was er voor training hierin geen tijd geweest.

Na de eerste respectievelijk tweede aanval door de Brewsters voerden de Hurricanes van 242 en 605 squadron van de RAF uit Tjililitan strafing-aanvallen uit op de landende Japanners. Vanaf het begin van de ochtend stonden op Andir de drie Interceptors van 2-VI.G.IV stand by, maar ze kwamen niet in actie. Net zo min als er jagerbescherming boven de Japanse landingsvloot was, was er sprake van luchtaanvallen op Andir of omgeving. Vanaf circa 08.15 uur (na terugkeer van de Brewsters van de tweede raid) werden alle ML-jachtvliegtuigen te Andir stand by gehouden voor het kunnen uitvoeren van ondersteuningsmissies voor de zgn. Groep Bandoeng van het KNIL. Er kwamen echter geen opdrachten binnen. Op Andir had men geen enkele informatie over het verloop van de strijd te land. Australische bemanningen brachten alleen om 11.00 uur het schokkende nieuws dat Japanse troepen Kalidjati hadden veroverd. Twee Hudson-bommenwerpers konden nog weggkomen.

Een Britse "Hurricane"

1 maart 1942: RAF-missies

Na de eerste aanval door de Brewsters van 1- en 2-VI.G.V, vielen de Hurricanes van 242 squadron vanuit Tjililitan de Japanse landing bij Eretan Wetan aan. Omstreeks 05.30 uur startten drie Hurricanes onder leiding van flight lieutenant Julian, kort daarna gevolgd door de resterende vijf inzetbare Hurricanes geleid door de squadroncommandant, sqn ldr Brooker. De Britse jagers beschoten Japanse troepen op de kust en het strand en vervolgens de vele landingsboten die heen en weer voeren tussen de voor de kust liggende transportschepen en het strand. Het toestel van flg off Sharp van 242 squadron werd getroffen door de Japanse luchtafweer en de vlieger maakte een paar mijl van de kust een noodlanding in een sawah. Er werd nimmer meer iets van hem vernomen. De andere vliegers van 242 squadron waren: plt off Lockwood, sgt Sandeman Allen, sgt Young, sgt Mac Intosh en sgt Newlands. De vier toestellen van 605 squadron vielen onder leiding van sgn ldr Wright (volgvliegers sgt Lambert, sgt Healy en sgt Kelly) als volgende aan. Zo'n twee uur later vielen de Hurricanes van 242 en 605 squadron opnieuw dezelfde doelen aan. Het afweervuur was nog steeds zeer intensief. De Hurricane van sgt Mac

Intosh werd getroffen in onder andere het hydraulische systeem. Hoewel beschadigd haalde het toestel de thuisbasis. Sqn ldr Wright leidde opnieuw de vier Hurricanes van 605 squadron, plus ditmaal een toestel van 242 squadron gevlogen door sgt Young. De sectie van Wright stootte bij aankomst te Eretan Wetan op een patrouillerend F1M-verkenningsvliegtuig van de Japanse marineluchtmacht. Het lukte de vliegers aanvankelijk niet het zeer wendbare toestel neer te schieten, hoewel drie van hen waaronder Wright hieraan al hun munitie verspilden. Sgt Young claimde de F1M uiteindelijk. Volgens Japanse bron echter ten onrechte. De Japanse vliegers meenden drie Hurricanes te hebben neergeschoten! Sgt Kelly kwam na aanvallen op landingsboten en een luchtafweerkanon op de kust, een paar gecamoufleerde drijvervliegtuigen tegen, waarvan hij er een in brand wist te schieten.

In de tweede helft van de ochtend voerden de tien nog inzetbare Hurricanes met dezelfde vliegers nog een derde missie naar Eretan Wetan uit. Het aan land zetten van troepen was daar inmiddels beëindigd en na een strafing van doelen aan de kust, vielen de Hurricanes een Japanse colonne aan op de weg Eretan Wetan-Pamanoekan. Het toestel van sgt Young werd hierbij getroffen in een vleugel. Tijdens de terugvlucht naar Tjililitan hield de motor er mee op. Young maakte een geslaagde buiklanding, maar zijn Hurricane ging verloren.

In de middag van 1 maart voerden 242 squadron en 605 squadron met de resterende negen Hurricanes nog tweemaal een missie uit naar Eretan Wetan. De eerste in het begin van de middag en de tweede omstreeks 15.00 uur. De jagers werden door 'verse' vliegers bemand. De raids waren anders van opzet dan die tijdens de ochtend, omdat de Japanse activiteiten aan de kust zich beperkten tot het aanvoeren van

voorraden. Na een strafing van Japanse doelen op de kust en de onder de kust varende landingsboten, voerden de Britse jachtvliegers gewapende wegverkenningen uit boven de wegen vanuit Eretan Wetan naar het westen en zuiden van Java. Doel was het opsporen en vernietigen van Japanse colonnes. Op de weg naar Pamanoekan werd een Japanse infanteriecolonne op de fiets tot stilstand gebracht. Volgens Japanse bron behoorde deze tot de zgn. groep Egashira (een versterkt bataljon infanterie dat deel uitmaakte van de gevechtsgroep Shoji), waarvan het eerste echelon te 04.10 uur het bruggehoofd had verlaten voor de opmars via Pamanoekan naar Krawang. De Japanners meldden dat de opmars zwaar werd gehinderd door aanvallen van Engelse jagers.

De vliegers van 242 squadron vielen weer als eersten aan. Aan het strand werden drie Mitsubishi F1M-verkenners verrast, toen ze afmeerden om brandstof te laden. Plt off Fitzherbert claimde twee 'flying boats', maar volgens Japanse bron liep één F1M schade op. Tijdens de aanval op de weg naar Pamanoekan moeten onder de Japanse troepen vele slachtoffers zijn gevallen, want het betrof hier een lange rechte weg die volledig zonder dekkingmogelijkheden temidden van sawah's lag. Toen de sectie van 605 squadron de colonne wilde aanvallen dook een F1M-verkenner op, die een van de Hurricanes probeerde aan te vallen. Sgt Kuhn verhinderde dat en meende de F1M te hebben neergeschoten. Volgens Japanse bron ontsnapte de verkenner echter. De sectie van 605 squadron werd geleid door flt lt Oakden. Een der twee andere volgvliegers was plt off Pettit. De sectie van 242 squadron werd geleid door flt lt Parker, volgvliegers (behoudens Fitzherbert) onbekend. Tijdens de tweede missie in de middag bestookten de vliegers opnieuw Japanse colonnes.

De laatste missie op 1 maart 1942

Toen de Britse Hurricane-squadrons in de eerste helft van de middag hun vierde en vijfde missie naar Eretan Wetan en omgeving hadden uitgevoerd, namen 1- en 2-Vl.G.V de strijd over. Om circa 15.00 uur vertrokken de vijf nog inzetbare Brewsters, met als vliegers Van Helsdingen, Tideman, Benjamins, Adam en Van Kempen. De aanval werd op dezelfde wijze uitgevoerd als de beide aanvallen in de ochtend. De twee 50-kg scherfbommen per toestel werden boven het Japanse bruggehoofd afgeworpen. Hierna werden strand en vijandelijke troepen op de wal beschoten. Na een paar 'runs' werd

het Japanse luchtafweervuur zo intensief (ook op het land hadden de Japanse troepen een flink aantal luchtdoelmitrailleurs geïnstalleerd) dat Van Helsdingen opdracht gaf de aanval af te breken. Vervolgens voerden de ML-jachtvliegers de tweede helft van hun opdracht uit. Dit betrof een verkenning van de noord-zuid-wegen van de kust naar Soebang, waar Japanse troepen op de fiets waren waargenomen door de bemanning van een Curtiss Wright "Falcon"-verkenner van de ML. Er werd niets gevonden. Alle Brewster-vliegers keerden veilig terug op Andir. Een toestel liep lichte schade op. Glenn Martin-bommenwerpers namen de aanvallen over.

J.W.L. Heesakkers

DE DAF YP-104

In de jaren vijftig werd duidelijk dat de diverse bij de Koninklijke Landmacht (KL) in gebruik zijnde gepantserde verkenningsvoertuigen begin jaren zestig het einde van hun levensduur zouden bereiken. Het voertuigenpark bestond uit een mengeling van wiel- en rupsvoertuigen, allen stammend uit de Tweede Wereldoorlog. Het allegaartje, bestaande uit de M-24 *Chaffee*, de M-39, de T-17 *Staghound* en enkele *Otter Mk. 1* pantserwagens zou dan ook te zijner tijd vervangen moeten worden door één of twee moderne voertuigen.

In 1958 werden dan ook de eerste voertuigen aangeschaft. Zeven stuks *Ferret Mk. 1* en *Mk. 2* pantserwagens van de Britse firma Daimler werden in gebruik genomen door de 11e Infanterie Verkenningscompagnie. Bij deze zeven voertuigen bleef het, verdere orders werden niet geplaatst, waarschijnlijk mede omdat omstreeks 1959 Van Doorne's Automobielfabrieken N.V. in samenwerking met de KL een nieuw gepantserd verkenningsvoertuig zou gaan ontwikkelen. Bij de bouw ervan zou zoveel mogelijk gebruik gemaakt moeten worden van reeds in productie zijnde onderdelen. Men wist echter nog niet of men moest kiezen voor een wiel- of voor een rupsvoertuig.

Uiteindelijk koos men voor een wielvoertuig, met als basis het onderstel van de DAF YA-126 1 ton vrachtwagen. Verder zouden onderdelen uit de al in productie zijnde

YA-126, YA-328 en YA-616 trucks worden gebruikt.

Opvallend aan het voertuig was de gelijkennis met de *Ferret*, die waarschijnlijk als

voorbeeld heeft gefungeerd. De YP-104 zou echter groter en zwaarder worden. De bepantsering zou bescherming moeten bieden tegen lichte infanteriewapens en granaatscherven. Het lage silhouet en de grootst mogelijke mobiliteit zouden echter de grootste bescherming moeten geven. Het voertuig zou worden voorzien van een dubbele stuurinrichting, die samen met de aangebrachte "omkeerbak" ervoor moest zorgen dat zowel de eerste als de tweede chauffeur (resp. bestuurder vooruit en achteruit rijden) het voertuig met maximale snelheid moesten kunnen besturen, ongeacht de rijrichting. Alleen de voorwielen waren bestuurbaar.

Van de YP-104 werden twee prototypes gebouwd en getest. De beoordeling zou eind 1960 plaatsvinden. Deze eindbeoordeling was allesbehalve positief. De conclusie was dat er veel veranderd en aangepast zou moeten worden voordat men een bruikbaar voertuig zou hebben.

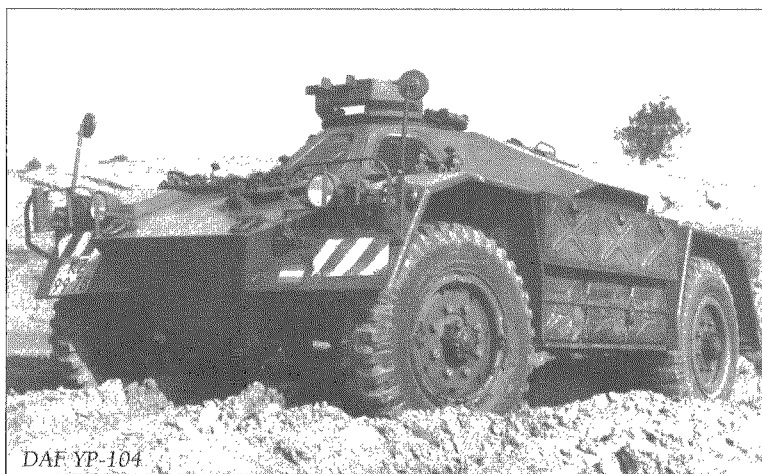
Na de diverse wijzigingen werden de beproevingen hervat, en het geheel zou in 1961 afgerond moeten worden. Het werd echter 1964 voordat het gehele project werd stopgezet, de YP-104 zou niet in productie worden genomen. In hetzelfde jaar viel de keus op de M-113 C&R als het nieuwe verkenningsvoertuig voor de KL.

Zoals eerder vermeld leek de YP-104 enigszins op de *Ferret*, hij was echter groter en zwaarder. Dit omdat de YP-104 drie in plaats van twee bemanningsleden had, namelijk de extra chauffeur. Toch wilde men het voertuig zo klein mogelijk houden. Hiermee wordt direct het grootste probleem van de YP-104 genoemd, de ruimte in het voertuig. Het bemanningscompartiment was te klein met als gevolg dat:

- de voertuigcommandant gehinderd werd door de eerste chauffeur, deze zat gedeeltelijk in het compartiment van de commandant;
- het linkerbeen van de eerste chauffeur werd gehinderd door het (te) grote stuurwiel, dat ook nog eens decentraal geplaatst was;
- de tweede chauffeur ook last had van het stuur, maar ook de pedalen niet goed kon bedienen door de ongelukkige plaatsing in de te krappe ruimte.

Daarnaast werden de bemanningsleden ook nog gehinderd door diverse in de weg zittende onderdelen. Geadviseerd werd deze te verwijderen en buitenop het voertuig te herplaatsen. Hoewel geen ideale oplossing zou het de werkruimte zeer ten goede komen.

Ook de voorzijde van het voertuig zou zodanig gewijzigd moeten worden dat de eerste chauffeur verder naar voren zou zitten, waarmee de commandant eveneens meer ruimte zou krijgen. Rechts aan de romp hing het reservewiel. De KL gaf echter de voorkeur aan "kogelvrije" banden, de zgn. *celbanden*. Hierdoor zou het reservewiel kunnen vervallen en met de vrijgekomen ruimte zou de romp verbreed kunnen worden. De eerste chauffeur had

DAF YP-104

zicht via drie luiken. Indien deze geopend waren konden drie ruiten geplaatst worden, waarvan de middelste voorzien was van een ruitenwisser. Kwam men onder vuur, dan moesten voordat de luiken gesloten konden worden eerst de ruiten worden uitgenomen. Dit werd ervaren als een zeer omslachtige procedure. Het uitgebrachte advies luidde dat de ruiten met één simpele handbeweging verwijderd moesten kunnen worden, zodat de luiken sneller dicht konden. Waren de luiken gesloten dan had de bestuurder zicht via drie, vast in de luiken gemonteerde, periscopen. Hier werd geadviseerd de middelste te vervangen door een draaibare telescoop.

De tweede chauffeur had zicht door twee ruiten, af te sluiten door twee luiken. Deze hadden echter geen periscopen. Met gesloten luiken werd zicht verkregen door een draaibare telescoop in het kleine dakluik. Deze was echter zeer hinderlijk bij het openen van het luik.

Indien deze bestuurder met gesloten luiken op volle snelheid achteruit moest rijden, met alleen zijn telescoop, tegenovergestelde besturing (alleen de voorwielen, voor deze man dus de achterwielen, waren immers bestuurbaar) en beperkt zicht op de weg vanwege het uitstekende motorcompartiment, is het niet moeilijk in te denken wat er van hem gevergd werd. Om met open luiken te rijden werd echter onaanvaardbaar geacht. Het aanbrengen van een episcoop (visionblock) in elk luik en de mogelijkheid om het luik gedeeltelijk geopend te gebruiken werd dan ook vereist.

De commandant had een uit twee delen bestaand luik, dat naar links en rechts openklapte, en in geopende toestand zijn zijden beschermd. Indien het luik gesloten was had de commandant een te beperkt zicht, zodat ook hier de aanbrenging van drie periscopen vereist werd.

Als boordwapen had het voertuig een, door de commandant te bedienen, Browning .30

(7,62 mm) machinegeweer. Dit werd echter onvoldoende geacht, gewenst was de zwaardere .50 (12,7 mm). Hiervoor zouden echter enkele aanpassingen nodig zijn, om het hogere gewicht te kunnen blijven hanteren. Zo zou de koepelkrans enkele wijzigingen moeten ondergaan om de mitrailleur soepel te kunnen zwenken. Ook moest een contragewicht aangebracht worden om het de commandant mogelijk te maken bij een schuine stand van het voertuig zonder een al te zware krachtsinspanning het wapen te bedienen.

Rechts in de romp, direct vóór het reservewiel, bevond zich de zogenoemde *sluipdeur*, ofwel de nooduitgang. Deze bestond uit twee delen, waarvan het bovenste neerklapbaar was, zodat het mogelijk was met een half geopende deur te rijden. Natuurlijk zou dit een zwakke plek in de totale bepantsering vormen. Kunt u zich indenken wat er gebeurt indien een vijandelijke mitrailleur een salvo afvuurt op de rechter voertuigzijde, en diverse kogels door de geopende deur het compartiment binnendringen en hier rondansen? Daarnaast biedt een deur uit één stuk meer weerstand tegen projectielen dan een deur uit twee stukken.

De voorkeur van de KL ging dan ook uit naar een deur uit één geheel. Of, indien het reservewiel zou vervallen, een kleiner luik in het onderste gedeelte van de rompzijde.

De sluipdeur bezat twee kijksleuven, de bovenste met een horizontaal en de onderste met een neerwaarts gezichtsveld. Ook hier gaf men de voorkeur aan een afsluitbare opening, waardoor men van binnen uit met het persoonlijk wapen naar buiten kon schieten. Deze mogelijkheid was ook toegepast op de AMX.

Links op de romp van het voertuig bevonden zich drie afsluitbare opbergruimten, met daaronder een rek voor jerrycans. Dit geheel zou veranderd moeten worden in twee grotere, afsluitbare en waterdichte, ruimten.

Enkele andere minpunten waren

- onvoldoende binnenverlichting;
- geluidsoverlast door onvoldoende isolatie;
- verkeerde en onvoldoende ontluchting van de bemanningsruimte;
- verkeerde ophanging, opening en plaatsing van de luiken;
- slechte afdichting van de luiken, waardoor water in het voertuig drong;
- verkeerde plaatsing van pedalen, hendels en andere bedieningsorganen;
- te grote spatschermen, waardoor ze tijdens het terreinrijden ontzet raakten en
- ruim onvoldoende afvoer van tijdens het waden in het motorcompartiment gedrongen water.

De lijst is hiermee nog niet compleet, de belangrijkste minpunten zijn echter wel genoemd.

Dat men tot medio 1964 met de prototypes bleef doorgaan, terwijl oorspronkelijk in 1961 een definitief besluit zou worden genomen, is waarschijnlijk veroorzaakt door economische factoren. Te denken valt aan de werkgelegenheid bij DAF, het kostendrukkende effect van het gebruik van onderdelen die al in andere voertuigen worden gebruikt en een zeker prestige ten opzichte van het buitenland. Zo had DAF al

folders in het Duits laten drukken, terwijl de beoordelingen niet zo goed waren.

Men heeft te lang vertrouwen gehad in het voertuig, en gehoopt te delen in het succes van de *Ferret*. Misschien had men reeds in 1961 het project moeten stoppen en een geheel nieuw rups- of wielvoertuig moeten ontwerpen om enig succes te behalen.

Dat de YP-104 echter een degelijk produkt was, en is, blijkt uit het feit dat één van de prototypes zich in zeer goede staat bevindt in de Historische Verzameling van de Technische Dienst.

Technische gegevens van de DAF YP-104:

Lengte:	4,33 m
Breedte:	2,08 m
Hoogte:	1,50 m
Gewicht beladen:	5400 kg
Draaicirkel:	15 m
Bodemvrijheid:	0,45 m
Klimvermogen:	50%
Waadvermogen:	0,90 m
Actieradius:	500 km
Max. snelheid:	ca. 98 km/u
Bemanning:	3
Motor:	Hercules JXLD 6 cilinder benzinemotor
Vermogen:	131 pk/3200 omwentelingen/min
Transmissie:	Z.F. S5-33

DAF YP-104

DE BEVRIJDING VAN ZUID-LIMBURG

Zoals wellicht bekend werd Zuid-Limburg niet door Canadezen of Engelsen, doch door delen van het Amerikaanse 1e Leger bevrijd. Het dorpje Mesch aan de Belgische grens had de primeur als eerste Zuid-Limburgse plaats te worden bevrijd. Dit artikel wil een beknopt en zakelijk overzicht geven van wat er toen in dit deel van de provincie Limburg plaatsvond.

Na hevige gevechten en na de Amerikaanse doorbraak bij Avranches op 31 juli 1944, stortte het Duitse front in Normandië ineen. Het Amerikaanse 1e Leger van luitenant-generaal Courtney H. Hodges was daarna in hoog tempo opgerukt in de richting van Parijs en vervolgens in een brede strook aan beide zijden van de rivieren Oise, Sambre en Maas tot voorbij de stad Luik gekomen. Met deze opmars in noordoostelijke richting wilde men, na het bereiken van de Duitse grens, door de Siegfriedlinie breken en naar het hart van Duitsland doorstoten. Daarbij zou ook Zuid-Limburg worden bevrijd.

Van het tot het Amerikaanse 1e Leger behorende 19e Legerkorps namen hieraan deel de 30e Infanteriedivisie, de 2e Pantserdivisie en de 113e Cavaleriegroep (een gepantserd verkenningsregiment). Voorts een deel van de 1e Infanteriedivisie van het 7e Legerkorps, dat in de zuidoosthoek van de provincie optrad. De gezamenlijke personeelssterkte zal ongeveer 40.000 man zijn geweest, ruim voorzien van modern materieel, waaronder veel tanks, pantserwagens en artillerie. Tenslotte beschikten de Amerikanen over sterke luchtmacht. Vermeldenswaard is dat hun gevechtinlichtingdienst volgens de geschiedschrijver van de 30e Infanteriedivisie in belangrijke mate werd geholpen door het Limburgse verzet. Dat zou talrijke malen nauwkeurige gegevens verstrekken over plaats, aard en sterkte van vijandelijke opstellingen.

De Duitse tegenstander bestond in hoofd-

zaak uit de 49e, 176e en 275e Infanteriedivisie. Deze waren alle in de voorafgaande strijd aanzienlijk uitgedund en telden tezamen ongeveer 22.000 man. Het was een samenraapsel van allerlei onderdelen als grondpersoneel van de luchtmacht, parachutisten, vliegtuigbemanningen enz. In tegenstelling tot de Amerikanen beschikten ze over zeer weinig artillerie en bezaten ze slechts enkele tanks. Luchtsteun van betekenis ontbrak.

Als vechters waren de Duitsers echter meer ervaren en hardnekkiger dan hun tegenstanders. Ze zouden ook veel zwaardere verliezen lijden dan de Amerikanen, die over het algemeen minder risico wilden en konden nemen door waar mogelijk hun overmacht aan materiaal uit te buiten en het werk te laten doen.

Op dinsdag 12 september 1944 omstreeks 10.00 uur overschreden de eerste Amerikanen de zuidgrens van Zuid-Limburg bij grenspaal 35, vlakbij het dorpje Mesch (zie kaart). Daarmee was tevens een begin gemaakt met de bevrijding van Nederland. Behalve Mesch konden op deze dag ook Withuis, Mariadorp, Eijsden, Moerslag, Mheer, Noorbeek en Terlinden worden bevrijd. De vijand kreeg geen tijd zijn voorgenomen verdediging in dit gebied te organiseren, waardoor een voor hem verwarde situatie ontstond. Hier en daar leidde dat tot korte schermutselingen.

De volgende morgen zetten de Amerikanen

(zij vochten bij voorkeur niet 's nachts) hun opmars voort. De Duitsers waren van plan om langs de weg Maastricht - Vaals stand te houden, maar de snelheid van hun zwaar bewapende, door tanks ondersteunde, tegenstander gaf ze geen kans. Ook nu ontstonden op enkele plaatsen kortstondige gevechten, waarbij de Duitsers zware verliezen leden. Wijck werd bevrijd, maar men kon niet verhinderen dat de bruggen over de Maas voor de tweede keer in ruim vier jaar werden opgeblazen. Tegen het einde van de dag liep de voorste lijn van de Amerikanen langs de Maas van Eijsden tot het noordelijk van Maastricht gelegen Limmel en verder over Amby, Bemelen, Terblijt, Sibbe, Gulpen, Mechelen, Bommerig en Epen.

Op donderdag 14 september zag de vijand geen heil meer in zijn aanvankelijk voornemen Maastricht te verdedigen. De stad werd ontruimd en de hier gelegen 176e Divisie trok terug in de richting Bunde, om zich daar achter het westelijk deel van de Geul ter verdediging in te richten. Langs dit riviertje, dat een natuurlijke tankhindernis vormde, hadden de Duitsers al geruime tijd verdedigingsvoorbereidingen getroffen. Om die te bespoedigen werden Nederlandse mannen gedwongen om daar schuttersputten, loopgraven en andere veldversterkingen te graven. De aldus gevormde Geullinie bood meer mogelijkheden om aan de Amerikaanse opmars een halt toe te roepen, dan enig ander gebied in Zuid-Limburg. Ten oosten van de genoemde 176e Divisie lag tot Gulpen de 275e Divisie. Waar de stelling de Geul verliet en achter de Zinzelse beek liep (langs Wahlwiller en Nijswiller tot aan de Siegfriedlinie) werd deze verdedigd door de 49e Divisie.

De Amerikanen bevrijdden op deze dag Maastricht en bereikten op de meeste plaatsen de Geul. Door het daar ontvangen vuur stakte de opmars, behalve bij Wijlre en Gulpen, waar bruggehoofdjes over het riviertje

werden gevormd. Van Valkenburg kon slechts het deel ten zuiden van de Geul worden genomen. Toen men het stadje binnentrok was er nog één Geulbrug, namelijk die in de Wilhelminalaan, intact. Op aanwijzing en met behulp van mensen uit het verzet is getracht de brugbewaking te verrassen, maar het plan mislukte. Voor de ogen van de Amerikanen ging de overgang de lucht in. Vervolgens nam Duits geschut de bevrijders onder goed gericht vuur. Het werd spoedig beantwoord door Amerikaanse artillerie, die op de hoge zuidelijke wand van het Geuldal in stelling was gekomen. Zo ontstond een hevig vuurduel dat echter niet tot enig resultaat leidde. 's Avonds arriveerde een tiental tanks ter versterking, maar toen de Duitsers er één met een voltreffer hadden vernield, vond men het te riskant worden. De tanks werden teruggetrokken. Door het bewolkte weer kon ook geen luchtsteun worden verleend. Tijdens de strijd vonden de meeste burgers bescherming in de grotten van Valkenburg. Bewoners van Berg en Terblijt en van Geulhem zochten hun toevlucht in de grot van de Geulhemerberg, want ook daar werd langs het Geulfront hevig geschoten. Onze bevrijders voelden er niets voor om grote risico's te nemen en besloten te wachten op de machtige 2e Pantserdivisie, die vanuit België en via Maastricht te hulp zou snellen. Hell on wheels (Hel op wielen) was de verwaarloosde klinkende bijnaam van deze eenheid.

De Amerikaanse 1e Infanteriedivisie bezette op deze dag Vijlen en bereikte de lijn Nijswiller - Lemiers - Drielandenpunt. Daar zou men voorlopig blijven liggen, in afwachting van de aanval op de Siegfriedlinie bij Aken. Vaals bleef daarbij als niemandsland tussen de linies liggen.

Vrijdag 15 september bracht het front niet ver vooruit. In Valkenburg slaagden de Amerikanen er weliswaar in om het eiland,

gevormd door de twee takken van de Geul, te bereiken, maar drongen niet verder op toen ze ook hier onder granaatvuur kwamen. De beschieting kwam onder andere van bij Wijnandsrade opgestelde vuurmonden. Verder werd Wittem bevrijd, waarna tot dicht bij Eys werd opgerukt.

Vertraagd door noodzakelijke bruggenbouw, zoals die over de Maas bij Maastricht, verschenen pas in de late middag de eerste tanks en pantserwagens van de 2e Pantserdivisie. Ze vielen na het passeren van de rivier onmiddellijk in noordelijke richting aan en sloegen de Duitsers vanaf Amby tot aan de Geul bij Meerssen terug. Een jongeman uit de laatstgenoemde plaats, Kouters genaamd, wist de Amerikanen te vertellen dat de vijand een brug bij het gehucht Weert, ten westen van Meerssen, nog niet had opgeblazen. Hij klom op een tank en wees de weg. Door dit bliksemsnel initiatief lukte het de brug onbeschadigd in handen te krijgen.

Op zaterdag 16 september zou het Geulfront worden doorbroken. De 2e Pantserdivisie splitste zich in twee zelfstandige en naast elkaar in noordoostelijke richting oprukkende delen, Gevechtsgroep A en Gevechtsgroep B. De laatste diende vanaf het Geulfront door te stoten naar Sittard, terwijl Gevechtsgroep A vanaf Valkenburg en omgeving in de richting Brunssum en Schinveld moest gaan. Na verloop van tijd slaagde de doorbraak in het westen en kon Bunde worden bevrijd. Daar zou de nacht worden doorgebracht. Een extra door het legerkorps toegewezen infanteriebataljon zuiverde, in samenwerking met enkele nog in België opererende delen van de pantserdivisie, het gebied tussen Maas en Juliana-kanaal ten westen van Bunde. Daarbij vielen Borgharen en Itteren in Amerikaanse handen en werden honderden Duitsers krijgsgevangen gemaakt.

Bij Geulhem bood de tegenstander, die zich

aan de overzijde van de Geul tussen St. Gerlach en Houthem had ingegraven, nog fanatiek verzet. Nadat hier een klein bruggehoofdje over het riviertje was gevormd, begon de genie met de bouw van een brug. Zonder brug konden de tanks en andere voertuigen immers niet aan de overzijde komen. De werkzaamheden verliepen traag door het aanhoudende vuur van vijandelijke mitrailleurs en een in Houthem opgesteld stuk antitankgeschut. Deze vuurmond kon eerst na een dicht en langdurig artilleriebombardement worden uitgeschakeld. 's Middags werden de Duitse posities twee uren lang door gevechtsvliegtuigen hevig beschoten, maar ook dat bleek niet voldoende om de weerstand te breken. Wel kwam de brug gereed, waarna nog vóór de nacht een compagnie tanks het bruggehoofdje kon versterken.

Ook in Valkenburg slaagde men er in een overgang over de Geul te maken. Dat gebeurde met gebruikmaking van de brugrestanten in de Grote Straat en het puin van een nabijgelegen hotel. Hoewel de Duitse beschieting bleef voortduren, kon de inmiddels gearriveerde Gevechtsgroep A ongeveer 25 tanks naar de overzijde brengen. De vijand ondernam daarna een tegenaanval met ongeveer één compagnie, gesteund door drie tanks. Deze ongetwijfeld moedige actie werd met zware verliezen voor de Duitsers afgeslagen. Nog vóór de nacht kon ook het noordelijk deel van Valkenburg worden bevrijd en was ook hier een bres in de Geullinie geslagen.

Oostelijker lukte het niet om bij Schin op Geul over het riviertje te komen, ondanks steun van artillerie en jachtvliegtuigen. Delen van de Amerikaanse 30e Divisie en de 113e Cavaleriegroep konden, gesteund door het eigen tankbataljon, vanuit Wijlre en Gulpen wel vorderingen maken. Daarbij werden enkele ingegraven Duitse tanks vernield en na aanwijzingen van burgers twee stukken van het beruchte 8,8 cm geschut

nabij Eijs buiten gevecht gesteld. Aan het einde van de dag was het hier gevormde bruggehoofd uitgebreid tot een gebied vanaf de Geul ten noorden van Wijlre tot even voorbij de lijn Colmont - Ubachsberg - Sempelveld - Raak - Bocholtzerheide. Daar sloot het aan op het nu statisch geworden front van de Amerikaanse 1e Divisie.

Op zondag 17 september ging de gehele Geullinie voor de vijand verloren. Dank zij goed vliegweer konden Amerikaanse jachtvliegtuigen krachtige steun verlenen. Deze aanvallen uit de lucht, hevige artilleriebeschietingen en de tanks van de 2e Pantserdivisie desorganiseerden de Duitse verdediging volledig. Met de restanten van zijn 176e en 275e Divisie probeerde de vijand een verdragend gevecht te voeren om verder noordelijk een nieuwe weerstandslijn te vormen. Veel zou er niet van terecht komen. Hier en daar werd nog wat tegenstand geboden en konden mijnevelden een snellere opmars vertragen. Maar dit alles kon niet verhinderen dat de pantserdivisie op deze zondag tot even voorbij de lijn Elsloo - Neerbeek - Schimmert - Terstraten - Hulsberg oprukte.

Hierop aansluitend bevrijdden onderdelen van de 30e Divisie, met op de rechterflank delen van de 113e Cavaleriegroep, Klimmen, Voerendaal, een groot deel van Heerlen, Spekholzerheide en Bocholtz. In Duitsland werd Horbach genomen. De Duitse 49e Divisie bood niet veel tegenstand, maar trok grotendeels op Kerkrade terug. Deze stad wilde men als een soort bruggehoofd en uitvalsbasis voor de Siegfriedlinie stevig in handen houden.

In de morgen van maandag 18 september werd de opmars voortgezet. Gevechtsgroep A van de Amerikaanse 2e Pantserdivisie bezette met haar tanks vanuit Terstraten het dorp Nuth en vanuit Hulsberg de gehele gemeente Wijlandrade. De opgeblazen bruggen over de Geleenbeek zorgden voor

enige vertraging, maar deze moeilijkheden waren snel overwonnen. Daarna was de aanblik van de naderende tanks voor de Duitsers, die achter de spoorlijn ten westen van Hoensbroek lagen, al voldoende om op de vlucht te slaan. Laatstgenoemde plaats werd bevrijd, evenals Treebeek, Amstenrade en Oirsbeek.

Gevechtsgroep B van de 2e Pantserdivisie bevrijdde na een korte schermutseling Geleen. Dat men hier niet langer werd opgehouden was mede te danken aan het optreden van een verzetsman. Deze voorkwam dat de brug over het mijnspoor in de Rijksweg naar Beek werd opgeblazen, door in z'n eentje de leiding naar de springlading door te snijden.

Bij de voortgezette opmars naar Sittard ontstond vertraging door tegenstand van Duitsers die zich achter de spoorlijn naar Heerlen hadden ingegraven en gesteund werden door twee stukken 8,8 cm geschut. Met behulp van artillerie en zware mortieren werd deze vijand uitgeschakeld of op de vlucht gedreven. Vervolgens kon Sittard worden bevrijd, nadat in de stad met fanatiek van zich albijtende groepjes Duitsers was afgerekend. Hierbij ging één Amerikaanse tank verloren. Na nog enkele andere gevechten in deze sector, o.a. bij Berg, was in de avond de lijn Obbich - Limbricht - Sittard - Wintraak - Doenrade bereikt.

Rechts van Gevechtsgroep A werden door de 30e Divisie de achtergebleven Duitsers uit Heerlen en Heerlerheide verdreven. Een regiment van deze divisie, dat in de open vlakte vanaf de sector Schaesberg - Terwinselen vuur ontving van drie Duitse mitrailleurs, bleef liggen tot te hulp geroepen tanks deze tegenstand uitschakelden.

Hierna kon ook in Terwinselen, Schaesberg, Nieuwenhagen en Waubach de Nederlandse vlag worden uitgestoken.

Op dinsdag 19 september waren nog slechts Kerkrade, Eijgelshoven en het tegen de

grens bij Waubach gelegen dorpje Rimburch in Duitse handen. Vaals zou tot de val van Aken niemandsland blijven. Nu de Amerikanen de voorposten of vooruitgeschoven stellingen van de Siegfriedlinie hadden bereikt, was de snelheid er uit en scheen het front te verstarren. De beschietingen namen daarbij in hevigheid toe.

Na moeizamen gevechten, die van 21 tot 25 september duurden, viel Eijgshoven in Amerikaanse handen. In Kerkrade hadden de burgers veel te lijden van het artillerievuur. De situatie werd tenslotte zo hachelijk dat de Duitsers toestonden de bevolking in de richting van de Amerikaanse linies te evacueren. Via enkele burgerfunctionarissen was er een vuurpauze geregeld, waardoor de evacuatie op 25 september kon plaatsvinden. Vlekkeloos verliep het allerm minst, want door Duitse granaten, die waarschijnlijk door een misverstand tussen de burgers terecht kwamen, werden 14 mensen gedood en raakten tientallen gewond.

Op 2 oktober begon met een geweldige krachtenconcentratie de aanval op de Siegfriedlinie in de richting van Rimburch en het Duitse Palenberg. Op de volgende dag was na zware gevechten niet alleen Rimburch maak ook het sterk verdedigde gelijknamige kasteel in handen van de bevrijders gekomen. Om de Duitsers te misleiden voerden de Amerikanen bij Kerkrade enkele schijn-aanvallen uit. Eerst op 4 oktober openden

twee bataljons de aanval op de stad, waaruit de laatste Duitsers op de volgende dag werden verdreven. De bewoners kregen echter pas op 23 oktober toestemming om naar hun huizen terug te keren. Als laatste plaats werd tenslotte op 20 oktober Vaals door Amerikaanse troepen bezet. De bevrijding van Zuid-Limburch was voltooid.

BRONNEN

- Anoniem, *After Action Report September 1944*, Headquarters 2nd Armored Division (Archief H. Rouvroye, Elsloo).
- Baghus, P., *De slag om de Roerdriehoek*, Baarn 1983.
- Idem, *Ontmoeting met de bevrijding*, Baarn 1985.
- Cammaert, A.P.M., *Het verborgen front - een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburch tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Leeuwarden/Mechelen 1994.
- Gouverneur, J.G.M.J., *US Army in Zuid-Limburch*, Maarheze 1994.
- Hendriks, J. en H. Koenen (eindredactie), *D-Day in Limburch - Dagboek van de bevrijding*, Maastricht 1984.
- Houston, D.E., *Hell on wheels*, San Rafael 1977.
- Johnson, Brigadier-General, *Background information on 2nd Armoured Division*, z.j. (Archief H. Rouvroye, Elsloo).

TENTOONSTELLING TOPOGRAFISCHE KAARTEN

Op 13 november 1997 wordt in het museum „t Schilderhuis” te Driebergen de expositie „Topografische kaarten” geopend. De expositie zal tot 1 mei 1998 te bezichtigen zijn. Met behulp van prachtig materiaal, behalve uit eigen collectie voor dit doel ter beschikking gesteld door de Topografische Dienst, het Militaire Luchtvaartmuseum en een aantal particulieren, worden enkele facetten van de vervaardiging van topografische kaarten in het verre en meer nabije verleden getoond.

Museum „t Schilderhuis” aan de Van Rijckevorselstraat 2 te Driebergen is geopend: op woensdagen van 14.00 tot 17.00 uur, op zater-, zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur. Eerste Kerstdag en Nieuwjaarsdag gesloten.

MUSEUMBESPREKING

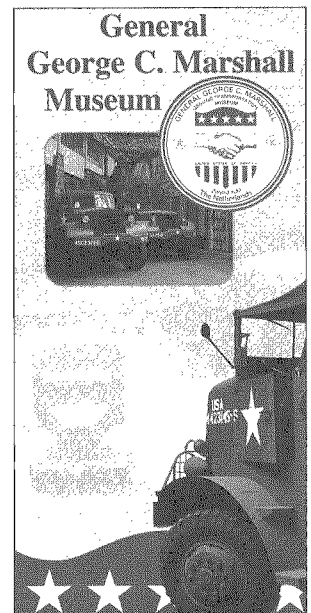
GENERAL GEORGE C. MARSHALL MUSEUM

Dit voorjaar is het museum van Amerikaanse voertuigen uit de Tweede Wereldoorlog geopend. Een uniek museum, en niet alleen omdat het een bijzondere collectie heeft, namelijk Amerikaanse voertuigen uit de Tweede Wereldoorlog. Zelfs in de Verenigde Staten bestaat niet zo een verzameling. Maar het is vooral enig in zijn soort als museum met materiaal dat er gloednieuw uitziet, alsof het gisteren of vandaag van de loopband is gerold. Weliswaar opgesteld in historische opstelling, maar in staat van nieuw. Het is een keuze die gemaakt is tussen museale opvattingen van het behoud van een stuk historisch erfgoed onder museale condities en het behoud van materiaal dat in het algemeen al meer dan een halve eeuw oud is, maar dat volledig gerenoveerd is met gebruikmaking van originele reservedelen. Waar mogelijk is zelfs de verf uit de periode 1941-1945 benut, alleen rubber materiaal uit die periode is vrijwel niet meer te gebruiken. De voertuigen zijn rijklaar.

Het museum is een initiatief van de heer de Groot uit Zwijndrecht, voormalig directeur van een off-shore bedrijf die in 1945 begon met een omgebouwd Amerikaans voertuig en dit niet heeft vergeten tot zijn pensionering. Hij verkocht zijn bedrijf, behield enige loodsen en haalde overal uit de wereld Amerikaanse legervoertuigen bij elkaar, uit legerdumps, mobilisatiecomplexen, en dergelijke. Dit verzamelen ging verder niet alleen de voertuigen maar ook de bijbehorende boekwerken, reservedelenlijsten, onderhoudsvorschriften, enz. Een kleine stap was dan ook het inrichten van een renovatiewerkplaats, waar een vaste staf van deskundige monteurs de voertuigen volledig uiteen namen en met originele onderdelen, die uiteraard ook uit de hele wereld verzameld waren, de wagens renoveerden. Hieruit groeide een stichting en nu dus het museum. Het museum dat genoemd is naar generaal Marshall, in Europa bekend van de marshall-hulp uit het einde van de jaren veertig en begin van de jaren vijftig waarmee Europa weer op de been werd geholpen na de Tweede Wereldoorlog. Maar ook naar dezelfde generaal die hier misschien wat minder maar in de VS ook bekend is als de grote man achter de bevoorrading en productie van het Amerikaanse leger zowel voor de overwinnaars als voor de overwonnenen, waarvoor hij de Nobelprijs voor de vrede kreeg. Hij was een groot staatsman.

Men kan er over redetwisten of een museum met materiaal dat er als nieuw uitziet wel de naam van museum zou moeten dragen, echter de verzameling is zo uniek dat de naam museum van minder belang is. Zij die geïnteresseerd zijn in voertuigen kunnen hun hart ophalen. Het rond de voertuigententoongestelde materieel is in ieder geval authentiek. Voor diegenen die meer willen weten over generaal Marshall zelf is in het museum uitgebreide documentatie aanwezig. Er is overigens ook een fraaie catalogus waarin elk voertuig beschreven is.

Het museum, gevestigd op de Noordweg 15A te Zwijndrecht, is te bezoeken op woensdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur met een billijke toegangsprijs van f 5,- voor volwassenen en kinderen tot 16 jaar f 3,-.

HET MILITARIA SYMPOSIUM 1997

Onder deze titel werd op 27 september jl. een dag gewijd aan het ontwerpen, de productie en variaties van militaire emblemen. Deze dag was opgezet vanuit het correspondentschap "Militaire Emblemen" door Rob Kuenen samen met Kees Westbroek bij "De Biltse Hoek" in De Bilt. De dag werd druk bezocht door eigen leden, maar ook niet-leden waren vertegenwoordigd. De lezingen werden verduidelijkt met veel dia's, gipsmodellen, stempels, halffabrikaten en emblemen.

De heer Cats beet de spits af met het aangeven van de verschillende groepen militaire emblemen aan de hand van het nieuwe kleding-voorschrift. Na deze afbakening ging hij over tot het proces van idee tot definitieve tekening.

Het vervolgproces op de goedgekeurde tekening werd ingeleid door de heer Hans Verbaan van de Nederlandse Munt. Na deze inleiding volgde de presentatie door de heer Andries van Lunteren over het productieproces van ontwerptekening tot moederstempel.

Tijdens de middagpauze kon men door ruil en aankoop bij de verschillende stands van verzamelaars en handelaren de collectie uitbreiden.

Na de middagpauze werd door de heer Ger van den Bekerom, van metaalwaren- en plasticindustrie Parree, het verhaal weer opgepakt. De moederstempel van de Munt werd gebruikt om werkstempels, contrastempels en kappers

van te maken. De verschillende methoden hiervoor werden behandeld. Met deze lezing werd het proces van ontwerp tot embleem afgesloten.

Op verzoek van de firma Parree wordt hier nogmaals uitdrukkelijk vermeld dat de firma op geen enkele vraag van verzamelaars in gaat.

De laatste lezing werd verzorgd door de heer Rob Kuenen die de embleemvariaties, die in de loop van de tijd zijn ontstaan, behandelde aan de hand van een serie dia's.

Mars et Historia wil graag de volgende bedrijven bedanken voor hun giften: Baggerbedrijf J.P. Roelen uit Edam, Aannemingsbedrijf Van Ooyen bv uit Gouda, Consulmij bv uit Bergambacht, Verweij Lopik uit Lopik, Van Den Herik Sliedrecht uit Sliedrecht, A. Hoogendoorn Grondwerken bv uit Ouderkerk a/d IJssel, Impex bv uit 's Gravenpolder, Ton Middellink uit Apeldoorn.

BOEKBESPREKING

door B.C. Cats

“HET VLIAGERKRUIS, VOOR INITIATIEF, MOED EN VOLHARDING”

Zoals reeds aangekondigd in de rubriek Militariade (Mars et Historia 31e jrg nr 3, juli/sept 1997, blz 56), verscheen deze zomer het derde boek van onze afdelingscorrespondent Henny Meijer, ditmaal over de dapperheidsonderscheiding het Vliegerkruis. Meijer heeft dit boek geschreven in samenwerking met Rob Vis, kenner en verzamelaar van militaire luchtvaartzaken.

Het boek is voorzien van een voorwoord van Prins Bernhard. Na de beknopte geschiedenis van de onderscheidingen in het algemeen wordt de totstandkoming van het vliegerkruis beschreven. Opmerkelijk is dat in het invoeringsbesluit van 1941 de vogel die in de onderscheiding is opgenomen een albatros wordt genoemd, terwijl eenzelfde vogel op het borstonderscheidingsteken voor militaire vliegers (vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 26 januari 1934) en op het officiële embleem van de Koninklijke Luchtmacht (ingevoerd in 1963) als een adelaar wordt beschreven. Onwillekeurig rijst dan de vraag of de regering in Londen de beschrijving van de vogel als adelaar in 1941 ongewenst vond. Voorts zijn bij de benaming van de marine(vlieg)brevetten enige foutjes te constateren.

Beide auteurs geven in meer dan tien hoofdstukken veel feiten en cijfers over de onderscheiding waarbij ook de buitenlandse gedecoreerden aan bod komen. De omissie van de regering in ballingschap om een register bij te houden wordt door het werk van beide auteurs goedge maakt. Voorts worden ook andere luchtvaartonderscheidingen beschreven en afgebeeld.

Het boek valt op door de vele fraaie illustraties. Al met al een goede aanwinst voor hen die zich bezig houden met de studie van ridderorden en onderscheidingen. En bovendien - zoals de Prins in zijn voorwoord zegt - “Dit mooie boek vraagt ook belangstelling van de niet-ingewijden van toen, nu en later”.

H.G. Meijer / R.Vis. *Het vliegerkruis, voor initiatief, moed en volharding*, uitgave De Bataafse Leeuw, Amsterdam 1997. ISBN 90 6707 3474, 270 pagina's, prijs f79,00.

BOEKBESPREKING

door Wil Zaagman jr.

HET KORPS POLITIETROEPEN 1919 - 1940

De politiemilitair als steunpilaar van het wettig gezag

Als geïnteresseerde in marechaussee en militaire politie heb ik met beide handen de kans aangegrepen om dit boek van de hand van J.P.E.G. Smeets te lezen. Dat daaraan een voorwaarde was verbonden, namelijk dat ik dan ook een recensie moest schrijven voor dit blad, deerde me niet. Ik kan mijn eindoordeel hier al meteen geven: ik heb absoluut geen spijt gehad van mijn beslissing. Ik had het boek in enkele avonden uit. Dat het zo lang duurde komt voornamelijk doordat mijn avonden nogal kort zijn.

De auteur van het boek geeft in 154 bladzijden de korte, maar toch veelbewogen, geschiedenis weer van het Korps Politietroepen. In 1919 werd het Korps PT opgericht, voornamelijk

lijk om een eventuele revolutie de baas te kunnen. Politie en marechaussee waren daarvoor te druk met de burgerpolitietoek en te weinig flexibel inzetbaar. Het Korps PT groeide tegen de verdrukking in, onder andere ten koste van de Koninklijke Marechaussee, die soms een ietwat tweeslachtige houding aannam tegenover het kleine zusterkorps. De aanwezigheid van personeel van het Korps Politietroepen op de Nederlandse Antillen, met de "affaire Urbina", ontbreekt uiteraard niet in dit boek. De auteur beschrijft gedetailleerd twee voorbeelden van de inzet van het Korps in de bijstandstaak, de Zinkwitstaking in Maastricht en het Jordaanoproer in Amsterdam. Daarna wordt ingegaan op de in de tweede helft van de jaren dertig veranderende rol van de PT, namelijk van bijstandsverlener aan de politie naar beveiliging van bruggen en andere strategisch belangrijke objecten. Ook de opleiding en de achtergrond van het personeel wordt hier uitgebreid besproken. Via de meidagen van 1940 en de lotgevallen van individuele PT'ers in Engeland dan wel in bezet gebied komt Smeets bij 1945, en de redenen om het Korps Politietroepen niet meer in de "nieuwe" Koninklijke Landmacht terug te laten keren.

Zijn er dan geen minpuntjes over het boek te melden? Jawel hoor. Hier en daar een type- of afbreekfoutje in de tekst. Wat mij eigenlijk nog het meest stoorde was de zin waarin gesproken wordt van een nestel, die ook wel tres wordt genoemd. Ik zou in die zin graag het woord "abusievelijk" tussengevoegd hebben gezien! Verder niets dan lof, het is een goed leesbaar, goed geïllustreerd en goed onderbouwd boek. Echt een aanrader.

Het Korps Politietroepen. De politiemilitair als steunpilaar van het wettig gezag door dr. J.P.E.G. Smeets, 1997. 154 Pagina's plus noten en bijlagen, geïllustreerd, Engelstalige samenvatting. ISBN 90-9010555-7. Prijs f. 49,50.

Verkrijgbaar bij het Marechausseemuseum en via de boekhandel.

OPGAVE NIEUWE LEDEN:

Als nieuw lid van onze vereniging zijn in de administratie opgenomen:

Arndts, J.F.N., David Teniersstraat 5, B-3260 Lanaken, België
Boekelmans, dr. W.A., Zevenenderdrift 75, 1251 RB Laren
Braak, mw. C.A.C. van der, Empelsedijk 21, 5235 AD Den Bosch
Dulk, R.W. den, Van Leeuwenhoeklaan 31, 5252 CA Vlijmen
Gouderjaan, J.V., Kruisbespad 80, 2995 TE Heerjansdam
Jongenelen, P.J.G., Daltonlaan 17, 3706 TA Zeist
Kazzounian, K., Albert Einsteinweg 101, 3731 CZ De Bilt
Kok, J., Waterweg 205, 3731 HJ De Bilt
Tang, D.J., Leidsegracht 18, 1016 CL Amsterdam
Versluis, B.J., Mastbos 190, 2134 NU Hoofddorp
Vlasblom, D., Pres. Kennedylaan 28, 6883 AN Velp
Wessels, A., Kruithoorn 3, 5126 WD Gilze

Het aantal leden bedroeg op 3 november 1997 458.

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

- (1) a. "Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis" olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955.
b. "Middeleeuwen" olv dr R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780.
- (2) "Tradities en ceremonieel" olv P. van der Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588.
- (3) "Uniformkunde" olv F.A.Th. Smits jr, Wilgendraaf 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961.
M.Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706.
- (4) "Ridderorden en onderscheidingen" olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992, en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Vlimmen, 072-5053896.
- (5) "Militaire emblemen" olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563.
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage, 070-3886566.
ing R.C. Kuenen, Middachtenstraat 29, 4834 PB Breda, 076-5655159.
- (6) "Wapens en munitie" olv G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156.
- (7) "Militaire muziek" olv mr R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's-Gravenhage, 070-3246568.
- (8) "Versterkingswerken" olv J.P.C.M. van Hoof, zie bij (1).
- (9) "Maritieme geschiedenis" olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769.
- (10) "Napoleontica" olv drs M. van der Hoeven, Rietgorsstraat 59, 2623 ME Delft, 015-2611065
- (11) "Tweede wereldoorlog" olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962.
- (12) "Militaire en civiele miniatuurfiguren" olv E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168.
- (13) "Vaandels en standaarden" olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0592-357174.
- (14) "Eerste wereldoorlog" olv dr F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage.
- (15) "Koninklijke Marine" olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft, 015-2612663.
- (16) "Militaire genealogie" olv G. van Zuijdarn, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn, 055-3553839.
- (17) "Militaire folklore" olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo, 0341-551983.
- (18) "Militaire voertuigen en tanks" olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage, 070-3634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324.
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage, 070-3814892.
- (19) "Koninklijke Luchtmacht" olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283.
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda, 0182-535332.
- (20) "KNIL" olv C.A. Heshusius, Van Alkemadeaan 350, flat 316, 2697 AS 's-Gravenhage, 070-3248495.
- (21) "Militaire bibliografie en tijdschriften" olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp, 026-3615484.
- (22) "Militaire gedenktekens en monumenten" olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624.
- (23) "Korps Mariniers" olv B.E. Stuit, Hoenderhoeve 31, 3992 XK Houten.
- (24) "Gewapende burgers" olv A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria,
Uniformen, Uitrustingsstukken,
Documentatie Eerste en Tweede
Wereldoorlog, Aankopen van
gehele verzamelingen.

Adres:

Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

**DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS
ORGANISEERT IN 1998 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:**

18 januari
15 maart
24 mei
5 juli
13 september
8 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN"
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers f 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN

telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40